

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และข้อเท็จจริงที่เป็นผลหรือ ข้อค้นพบของการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อช่วยให้ผู้วิจัยสามารถมองเห็นแนวทางในการศึกษาวิจัยชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็นหัวข้อดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาสังคม
2. แนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมไทย
3. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการประเมินผลโครงการ
4. ตัวแบบการประเมินผลที่ใช้ในการวิจัย
5. ผลกระทบของโครงการชลประทานต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคม
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 งานวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเศรษฐกิจและสังคม
 - 6.2 งานวิจัยเกี่ยวกับการรวมกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมไทย
 - 6.3 งานวิจัยเกี่ยวกับการชลประทานกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
7. โครงการชลประทานล้านนากรอง

แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาสังคม

การพัฒนาสังคมเป็นเรื่องใหญ่และละเอียดอ่อน เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับคนและสิ่งแวดล้อม เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาสังคมคืออยู่ที่การพัฒนาคน ถ้าสามารถพัฒนาคนได้ก็จะส่งผลให้สิ่งแวดล้อมของคนดีขึ้นด้วย การพัฒนาคนจึงมุ่งหวังที่จะให้คนมีคุณภาพและคุณธรรม ทฤษฎีการพัฒนาสังคมจะมีความหลากหลาย สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540 : 14) กล่าวว่า สังคมโลกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มสังคมโลกตะวันตกและกลุ่มสังคมโลกตะวันออก ด้วยเหตุดังกล่าว จึงมีทั้งทฤษฎีพัฒนาตามแนวคิดตะวันตกและทฤษฎีพัฒนาตามแนวคิด ตะวันออก เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาในสังคมตะวันออก ดังนั้นผู้ศึกษา จึงได้นำเสนอในแนวของทฤษฎีการพัฒนาสังคมตะวันออกเป็นประเด็นหลัก สำหรับแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาสังคมตะวันตกนั้น ได้นำเสนอในลักษณะวิวัฒนาการการพัฒนาสังคม เนื้อหาสาระจะเป็นเชิงหลักการ แนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาสังคมตะวันตก ในการเสนอหัวข้อทฤษฎีการพัฒนาสังคมตะวันตกนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้หัวข้อทฤษฎีการพัฒนาสังคมต่างประเทศ ส่วนทฤษฎีการพัฒนาสังคมตะวันออก ใช้หัวข้อทฤษฎี

การพัฒนาสังคมในประเทศ เพื่อให้สอดคล้องกับกรอบหัวข้อที่ได้กำหนดไว้ในตอนแรกและทั้ง 2 หัวข้อนั้น ผู้ศึกษาได้แยกศึกษาเฉพาะที่เห็นว่าเหมาะสมกับการพัฒนาสังคมไทยโดยรวม ดังนี้

1. ทฤษฎีการพัฒนาสังคมต่างประเทศ

การพัฒนาสังคมตามแนวคิดตะวันตกเริ่มต้นจากการพัฒนาสังคมที่อาศัยปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคม ซึ่งได้แก่ ศาสนา การศึกษา การเมือง ครอบครัว ฯลฯ ต่อมาทฤษฎีใหม่ ๆ เกิดขึ้นซึ่ง ฟาเกอร์ลินและลอเรนซ์ (Fagerlind & Lawrence, 1989 : 15-31 ; อ้างถึงใน อนันต์ ลิขิตประเสริฐ, 2542 : 138-142) ได้กล่าวไว้ คือ ทฤษฎีแนวคิดสมัยใหม่ (Modernization Theory) ที่เริ่มขึ้นในทศวรรษที่ 1950 โดยมองจากผลกระทบของสงครามโลกที่ผ่านมาทั้ง 2 ครั้งเป็นหลักและศึกษาวิธีการที่จะให้ผู้คนได้เรียนรู้

การพัฒนาในอนาคต โดยเน้นในการพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม แต่ก็มิบางคนได้แย้ง เช่น ฮันติงตัน (Huntington, 1976 ; quoted in Fagerlind & Lawrence, 1989 : 15) กล่าวว่าทฤษฎีแนวคิดสมัยใหม่น่าจะเกิดจากกระบวนการการพัฒนาในสมัยใหม่ ก็คือ การปฏิวัติลักษณะนิสัยใหม่ เช่น การปรับเปลี่ยนประเพณีให้ทันสมัย ระบบสังคมเชิงซ้อน การดำเนินงานอย่างมีระบบ ทศโลกาภิวัตน์ และการปรับเปลี่ยนให้เป็นลักษณะเดียวกัน (Homogenized) เป็นต้น สำหรับแมคเคลแลนด์ (McClelland, 1961 ; quoted in Fagerlind & Lawrence, 1989 : 16) กล่าวว่า การปฏิวัติลักษณะนิสัยใหม่ย่อมทำให้ค่านิยมของคนเปลี่ยนไป ค่านิยมของคนส่วนใหญ่จะมีอิทธิพลต่อความเจริญและความมั่งคั่งแห่งอารยธรรม

ในขณะที่แนวคิดสมัยใหม่ต่างก็มองไปที่ค่านิยมและทัศนคติของคนส่วนใหญ่ในสังคมเป็นหลัก แต่ก็ยังมีเศรษฐศาสตร์หลายท่านได้ให้ความสนใจไปที่ความสามารถในการผลิต ผลงานของแรงงานคน ซึ่งถือว่าเป็น “ทุน” ประเภทหนึ่ง จึงเกิด ทฤษฎีทุนมนุษย์ (Human Capital Theory) ขึ้น มนุษย์นอกจากจะเป็นแหล่งแรงงานการผลิตแล้ว ตัวมนุษย์เองยังต้องสร้างความสัมพันธ์กับสังคมทั้งภายในและภายนอก โดยสร้างความสัมพันธ์กับสังคม วัฒนธรรม การเมืองและเศรษฐกิจ ด้านเหตุแห่งความสัมพันธ์ดังกล่าวอาศัยกระบวนการเชื่อมโยงหรือการพึ่งพิงกัน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของ ทฤษฎีพึ่งพิง (Dependency Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า “การพัฒนา” และ “การไม่พัฒนา” ล้วนได้จากความสัมพันธ์ภายในและภายนอกของสังคมหรือกระบวนการเชื่อมโยงกับท้องถิ่นหรือสังคมอื่น ในส่วนของหลักการ ทฤษฎีสังคมอิสระ (Liberation Theory) ได้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาทั้งหลายต้องเปิดโอกาสให้สังคมได้ช่วยเหลือตนเอง เริ่มตั้งแต่ คิดเอง ทำเอง และแก้ปัญหาเอง กระบวนการนี้เป็นการยกระดับความสามารถของคนให้สูงขึ้น ซึ่งจะทำให้สังคมสามารถพึ่งตนเองแก้ปัญหาและชนะอุปสรรคได้ นอกจากนี้ยังมีทฤษฎีที่เกิดจากแนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับการพัฒนา 4 รูปแบบ ซึ่งเรียกว่า ทฤษฎีการพัฒนา 4 รูปแบบ (Four Models of Development Theories)

รวมถึงประเทศชาติและอารยธรรมที่เป็นสิ่งที่มีวงจรเจริญรุ่งเรืองแล้วก็ดับสลาย พลาโต (Plato) ก็มองทำนองเดียวกันว่านี่ วงจรการพัฒนา (General Cosmic Cycles) ซึ่งจะมีอายุราวพันปี รูปแบบที่ 2 Augustinian Christian Model เป็นแนวความเชื่อตามแบบชาว คริสเตียน ที่มีความเชื่อเรื่องวัฏจักร วงเดียวซึ่งอาจจะจบลงในอนาคตด้วยพลังระเบิดนิวเคลียร์ รูปแบบที่ 3 Linear Model เป็นแบบที่มองโลกในแง่ดี มองว่าพัฒนาการเป็นสิ่งที่ดำเนินอยู่แบบไม่มีที่สิ้นสุด อันเนื่องมาจากความดีของมนุษยชาติและการพัฒนาที่เกิดขึ้นไปพร้อมๆกันของสังคม และ รูปแบบที่ 4 Cyclical Linear Model เป็นแบบที่นำแนวคิดในแง่ดีของแบบ Linear Model มาผนวกเข้ากับแนวคิดเชิงขั้วตึงแบบวัฏจักร (Cyclical Model) ทั้ง 4 รูปแบบมีจุดเด่น จุดด้อยต่างกัน แต่รูปแบบที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาในปัจจุบัน ได้แก่ รูปแบบที่ 3 และรูปแบบที่ 4 ซึ่งเชื่อว่าสังคมของเราสามารถเปลี่ยนแปลงอย่างสอดคล้องกับแนวคิดที่เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นแบบที่ปราถนามและมีคุณค่ายิ่ง อย่างไรก็ตาม รูปแบบการพัฒนาทั้งหลายเมื่อดำเนินการไปแล้ว จะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด ย่อมต้องใช้ มิติแห่งรูปแบบของการพัฒนา (Dimensions of Development Models) เป็นเกณฑ์กำหนดการชี้วัด ซึ่ง ฟูทาโด (Furtado, 1977 ; quoted in Fagerlind & Lawrence, 1989 : 28) ได้นำเสนอเกณฑ์ในการพิจารณากำหนดมิติของรูปแบบของการไว้ 3 ประการ คือ

1. ระบบการผลิตของสังคมเพิ่มขึ้นและมีประสิทธิภาพ
2. ความพึงพอใจในความต้องการพื้นฐานของประชากร
3. การบรรลุเป้าหมายของกลุ่มต่างๆ ในสังคม ที่มีส่วนเกี่ยวข้องการใช้ทรัพยากรที่มี

จำนวนจำกัด

มิติแห่งรูปแบบการพัฒนามิติที่ 1 ได้แก่ มิติด้านเศรษฐกิจ (Economic Dimension) เช่น การสังเกตจากผลิตภัณฑ์มวลรวมของประชาชาติ (Gross National Product - GNP) หรือ ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Product = GDP)

มิติแห่งรูปแบบการพัฒนามิติที่ 2 ได้แก่ มิติด้านวัฒนธรรม (Cultural Dimension) เช่น การให้ความสำคัญของสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรมากกว่ามิติด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะด้านความต้องการพื้นฐานของประชากร

มิติแห่งรูปแบบการพัฒนามิติที่ 3 ได้แก่ มิติด้านการเมือง (Political Dimension) โดยทั่วไปเกี่ยวข้องกับ การจัดแบ่งทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคม ซึ่งมีแนวโน้มให้ทุกคนในสังคมได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาตัดสินใจ ไม่ใช่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมีอิทธิพลเหนือกลุ่มอื่นๆ

สรุปได้ว่า แนวคิดการพัฒนาสังคมตะวันตกที่กล่าวมา ได้ช้างถึงวิวัฒนาการพัฒนา เริ่มจากการได้รับผลกระทบในสงครามโลกครั้งที่ 2 สังคมเริ่มเปลี่ยนเป็นสังคมอุตสาหกรรม มนุษย์มีการสร้างค่านิยมและทัศนคติใหม่ ผลผลิตทั้งหลายใช้แรงงานมนุษย์เป็นหลัก มนุษย์จึงเป็นทุนที่

สำคัญในการพัฒนา อิทธิพลที่มีผลต่อการพัฒนาที่สำคัญส่วนหนึ่ง คือ การมองโลกในแง่ดีของ ทฤษฎีการพัฒนา แบบ Linear Model การพัฒนาหรือไม่พัฒนาสามารถชี้วัดได้ โดยพิจารณาจากการ เชื่อมโยงกิจกรรมทางสังคมภายในและภายนอก เกณฑ์กำหนดเครื่องชี้วัดการพัฒนาอาจใช้มิติแห่ง รูปแบบของการพัฒนาใน 3 มิติ คือ มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านวัฒนธรรมและมิติด้านการเมือง

2. ทฤษฎีการพัฒนาสังคมในประเทศ

จากทฤษฎีตามแนวทางการพัฒนาสังคมตะวันตกดังกล่าว ถือว่าเป็นประโยชน์ที่จะนำไปสู่การศึกษาเปรียบเทียบกับทฤษฎีตามแนวทางการพัฒนาสังคมตะวันออก โดยเฉพาะเรื่อง ผลผลิตที่มาจากแรงงานมนุษย์ นั้นหมายถึงการพึ่งตนเอง มีการเชื่อมโยงระหว่างสังคม ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายเพื่อแก้ปัญหาร่วมกัน สาระดังกล่าวมีส่วนคล้ายกันกับประเด็นการพัฒนา ตามแนวทางตะวันออก ซึ่งทฤษฎีการพัฒนาสังคมตะวันออกนั้นก็จะมีผู้ศึกษาไว้มาก แต่ผู้ศึกษาได้เลือก ศึกษาในประเด็นที่จะนำมาพัฒนาสังคมไทยในยุคปัจจุบัน และเป็นทฤษฎีพัฒนาในระดับฐานล่าง ของสังคม เมื่อสังคมฐานล่างได้รับการพัฒนา ก็จะนำไปสู่การแก้ปัญหา การพึ่งตนเอง สังคมก็จะเข้มแข็ง ประเทศชาติจะมั่นคง ทฤษฎีตามแนวทางการพัฒนาสังคมตะวันออกที่นำไปสู่การพัฒนา ระดับฐานล่าง ได้นำเสนอในที่นี้มี 3 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีการพัฒนาชนบท ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง และทฤษฎีการพัฒนาของชุมชนชนบท

2.1 ทฤษฎีการพัฒนาชนบท เป็นการระดมทุนการเปลี่ยนแปลงชุมชนจากสภาพที่ไม่พึงประสงค์ไปสู่สภาพที่พึงประสงค์ ชุมชนในที่นี้หมายถึงชุมชนเมืองหรือชุมชนชนบทก็ได้ ชุมชนแต่ละชุมชนจะมีโครงสร้างทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย ประชากร สถาบัน และองค์การทางสังคม เช่น การเมือง การศึกษา เศรษฐกิจ ศาสนาและครอบครัว หลักการพัฒนาชนบท จึงเป็นการพัฒนาทุกด้านของโครงสร้างหรือทุกด้านขององค์ประกอบทางสังคม ทั้งด้านมาตรฐานการครองชีพของประชากรในชุมชนและด้านแพร่กระจายการพัฒนาให้ทั่วถึง โดยเฉพาะชุมชนชนบท เพื่อนำหลักการพัฒนาชนบทไปใช้ให้ได้ผล สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อ้างถึงใน สัจจญา สัจจญาวิวัฒน์, 2540 : 80-81) ทรงมีแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท ที่จะนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือ การยึด “คน” เป็นเป้าหมาย เพื่อให้คนเป็น “คนพัฒนา” หรือเป็น “คนเจริญ” โดยให้มีคุณลักษณะเป็นผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญ ในวิชาชีพใดวิชาชีพหนึ่งสำหรับเลี้ยงตนเอง และมีความรู้ ความชำนาญด้านอื่นสำหรับการดำรงชีวิตในสังคม แนวปฏิบัติที่ทรงให้เป็นแนวทางในการพัฒนาชนบท ได้สรุปเป็นหลักไว้ 10 ประการ ดังนี้

1. การช่วยเหลือตนเองหรือพึ่งตนเอง ทรงปลูกฝังหลักการนี้ให้อยู่ในความรู้สึกของคนไม่ว่าจะเป็นคนปกติหรือไม่ปกติ ให้สามารถพึ่งตนเองได้ จึงเกิด โครงการพึ่งตนเองหลายโครงการ เช่น โครงการอาหารกลางวันหรือโครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในโรงเรียน เป็นต้น

1. การช่วยเหลือตนเองหรือพึ่งตนเอง ทรงปลูกฝังหลักการนี้ให้อยู่ในความรู้สึกของคน ไม่ว่าจะเป็นคนปกติหรือไม่ปกติ ให้สามารถพึ่งตนเองได้ จึงเกิดโครงการพึ่งตนเองหลายโครงการ เช่น โครงการอาหารกลางวันหรือโครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในโรงเรียน เป็นต้น

2. การเริ่มจากสภาพที่เขามีสถานะอยู่ กล่าวคือ เคยมีชีวิต มีความรู้ หรือฐานะอย่างไร ก็ให้เริ่มจากตรงนั้นแล้วจึงปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงและพัฒนาให้ดีขึ้น

3. การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เป็นการนำสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวที่รู้จักดี มาใช้ทันที โดยไม่ต้องศึกษาหรือทำความเข้าใจใหม่ เช่น พี่เลี้ยงเด็ก ก็นำผู้หญิงชาวบ้านไปอบรมเรื่องเด็ก เพื่อเป็นพี่เลี้ยงเด็กได้

4. การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น เป็นการนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการต่างๆ เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้ ฝึกความชำนาญเพิ่มขึ้น นั่นคือ การพัฒนา

5. การใช้วัฒนธรรมและผู้นำท้องถิ่น ทรงยึดความเป็นไทย โดยนำความเจริญจากภายนอกเข้ามาเพิ่มเติมวัฒนธรรม เพื่อให้ความเป็นไทยเพิ่มขึ้น เช่น ดนตรีไทย ศิลปะไทย และสถาปัตยกรรมไทย เป็นต้น

6. ทำงานให้มีประสิทธิภาพ เจริญพัฒนาทุกโครงการ ต้องมีการประเมินผลเป็นระยะๆ เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายภายใต้หลักการ คนน้อยและเงินน้อย

7. รู้จักการประสานงาน งานพัฒนาทุกโครงการ จะอาศัยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ตัวอย่างเช่น การพัฒนาชนบทของ 4 กระทรวงหลัก ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงเกษตร และกระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น

8. ทำงานเชิงรุก การเสด็จเยี่ยมราษฎรทุกครั้งพระองค์ท่านทรงแนะนำวิธีการทำนาหาคิน การฝึคอวซิป การรักษาสุขภาพอนามัยและการป้องกันการฆ่าตายธรรมชาติ นั่นคือการทำงานเชิงรุกเพื่อกระตุ้นให้ราษฎรเตรียมตัวเองตลอดเวลา

9. ปลูกคุณธรรมและศิลปะ งานพัฒนาของพระองค์ท่านนอกจากจะมุ่งความรู้และความสามารถแล้วยังส่งเสริมคุณธรรมและความดีควบคู่กัน เช่น การส่งเสริมด้านศาสนา ความกตัญญูรู้คุณบิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ศิลปะการร้องรำและดนตรี เป็นต้น

10. เชื่อมประสานต้นเวลา ทรงสนพระทัยในงานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องราวในอดีต ขณะเดียวกันก็ทรงสนพระทัยเรื่องอนาคต นำความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการงานส่วนพระองค์ ซึ่งเป็นการเตรียมตัวรับสถานการณ์ตามกาลเวลาเสมอ

2.2 ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกระแสพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยทุกภูมิภาค เพื่อนำไปปฏิบัติเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในยามที่ประเทศประสบภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ การปฏิบัติอย่างกระทำได้

มากบ้างน้อยบ้างตามแต่พื้นฐานทางเศรษฐกิจของแต่ละคนหรือชุมชน แต่ถ้าปฏิบัติได้อย่างน้อย 1 ใน 4 ก็น่าพอใจในระดับหนึ่ง พระองค์ท่านได้มีกระแสพระราชดำริ (อ้างถึงใน ประมวล ๖๖๕. 2541 : 42-45) เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ว่า เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจพอเพียง มีความคล้ายคลึงกัน เพราะเป็นเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็งของชุมชน กล่าวคือ

เศรษฐกิจพื้นฐาน หมายถึง เศรษฐกิจที่คำนึงถึงการทำนุบำรุงตัวเองให้เข้มแข็ง ทั้งทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจพื้นฐานของสังคมก็คือ ชุมชน เพราะฉะนั้น เศรษฐกิจพื้นฐานกับเศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นอย่างเดียวกัน

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพอเพียงสำหรับทุกคน มีธรรมชาติพอเพียง มีความรักพอเพียง มีปัญญาพอเพียง เมื่อทุกอย่างพอเพียงก็เกิดความสมดุล จะเรียกว่า เศรษฐกิจสมดุลก็ได้ เมื่อสมดุลเป็นปกติ สบายไม่เจ็บไข้ ไม่วิกฤตก็เป็นเศรษฐกิจพอเพียง

ทั้งเศรษฐกิจพื้นฐานและเศรษฐกิจพอเพียง จะมีลักษณะเด่น 5 ประการ ซึ่งเรียกว่า เบลูจลักษ์ณะ คือ

1. เป็นเศรษฐกิจสำหรับคนทั้งมวล เป็นเศรษฐกิจสร้างทุนทางสังคมและเป็นพื้นฐานการพัฒนาทุกด้านสำหรับคนทั้งมวล ไม่ใช่เศรษฐกิจที่สร้างความรู้รวยให้คนส่วนน้อยและทิ้งคนส่วนใหญ่ให้ยากจน
2. มีพื้นฐานอยู่ที่ความเข้มแข็งของชุมชน เป็นเศรษฐกิจที่คำนึงถึงความเป็นชุมชน ชัดเป้าหมายของชุมชน เพื่อให้ชุมชนรวมตัวกัน เรียนรู้ร่วมกัน กระทำร่วมกันและมีการ ติดต่อสื่อสารระหว่างกัน
3. มีความเป็นบูรณาการ เป็นเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมพร้อมกัน ไม่ใช่เป็นเศรษฐกิจใดๆ
4. อยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็งของตนเอง โดยเน้นหลักการพึ่งตนเอง ช่วยตนเอง เพื่อกินอิ่ม นุ่งอุ่น เก็บออมและรวมพลังกัน สร้างวัฒนธรรมใหม่ให้เป็นชุมชนนาวิวัฒน์ (Localization) ซึ่งเป็นจุดแข็งของคนไทย
5. มีการจัดการและใช้นวัตกรรม เป็นการนำกระบวนการจัดการและเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาเพิ่มเติมให้พื้นฐานของเศรษฐกิจชุมชนเกิดการเคลื่อนไหว (Dynamic) และพัฒนาอย่างไม่หยุดนิ่ง

ในด้านการดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงตามแนวพระราชดำริ พระองค์ท่านทรงให้ยึดหลักการพึ่งตนเอง โดยให้คำนึงถึงการดำเนินชีวิตที่สำคัญ 5 ด้าน ดังนี้

1. ด้านจิตใจ ต้องทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ตนเองและชาติโดยส่วนรวม เอื้ออาทร ประนีประนอม เห็นประโยชน์ของส่วนรวม

2. ด้านสังคม ชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันและเชื่อมโยงเครือข่ายชุมชน
3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้รู้จักใช้และจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างฉลาด หาวิธีให้มีมูลค่าเพิ่ม เน้นหลักของความยั่งยืน

4. ด้านเทคโนโลยี ให้รู้จักเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน โดยพัฒนาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

5. ด้านเศรษฐกิจ ไม่ให้มุ่งเน้นการเพิ่มรายได้ แต่ให้เน้นการลดรายจ่าย และยึดหลักความพออยู่ พอกิน พอใช้

นอกจากนี้พระองค์ท่านยังมีพระราชดำริ เกี่ยวกับการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอีก 3 ประการ ดังนี้

1. ยึดความประหยัด ลดความฟุ้งเฟ้อและให้ประหยัดในทางที่ถูกต้อง
2. ประกอบอาชีพด้วยสุจริต การประพฤติชอบและการหาเลี้ยงชีพชอบประคบประหงมบุคคลที่ย่อมนำมาซึ่งความเจริญของคนทั้งมวล
3. ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขัน ทั้งนี้เพราะความสุข ความเจริญที่แท้จริงทั้งหลาย มาจากความสุจริตใจที่บุคคลแสวงหาด้วยความเป็นธรรม ทั้งในเจตนาและการกระทำ ไม่ใช่ได้มาเพราะความบังเอิญหรือการแก่งแย่ง เบียดเบียนมาจากผู้อื่น

จากแนวทางการปฏิบัติดังกล่าว พระองค์ท่านจึงได้นำ ทฤษฎีใหม่ มอบให้ประชาชนคนไทยทุกระดับ ทุกกลุ่ม ได้นำไปปฏิบัติเพียงตนเอง เพื่อครอบครัว เพื่อสังคม และประเทศชาติ กระบวนการของทฤษฎีใหม่ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน กล่าวคือ

1. ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 เรียกว่า ขั้นพอเพียงเลี้ยงตนเองได้ หรือ ขั้นทำมาหากิน โดยกนแบ่งพื้นที่ให้เกิดประโยชน์ 4 ส่วน ในสัดส่วน 3 : 3 : 3 : 1 หมายถึง ให้มีพื้นที่ทำนาข้าว 3 ส่วน ให้มีพื้นที่ปลูกพืชไร่ ไม้ผล 3 ส่วน ให้มีพื้นที่บ่อน้ำ 3 ส่วน และให้มีพื้นที่เป็นที่อยู่อาศัยอีก 1 ส่วน หลักสำคัญในขั้นนี้ คือ ให้มีน้ำพอเพียงสำหรับเพาะปลูกและมีข้าวไว้สำหรับบริโภค
2. ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 เรียกว่า ขั้นพึ่งพาอาศัย หรือ ขั้นทำมาหากิน เน้นตั้ง เกษตรกรต้องรวมพลังกันในรูปแบบกลุ่มหรือสหกรณ์เพื่อสร้างความสามัคคีและช่วยเหลือกัน แลกเปลี่ยน ซื้อขายกันภายในกลุ่ม
3. ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 เรียกว่า ขั้นพึ่งพ้องัน หรือ ขั้นทำมาค้าขาย เป็นขั้นการติดต่อร่วมมือกันกับองค์กรภายนอกที่เป็นแหล่งเงินทุนหรือแหล่งพลังงานและระดมทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ความสามารถมาช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ค่อยเป็นค่อยไป

ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท เป็นผลการวิจัยของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ที่ใช้เวลาวิจัยประมาณ 7 ปี งบประมาณหลายล้านบาท มีนักวิชาการ

เอกชนจำนวนมากได้ร่วมมือศึกษานวัตกรรมที่ตนเองของชุมชนชนบท ผลการวิจัยดังกล่าว
สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540 : 103-107) ได้สรุปเป็นประเด็นสำคัญ ไว้ดังนี้ การพึ่งตนเองของ
ชุมชนชนบท คือ การที่ชุมชนชนบทได้สร้างความสมดุลในสิ่งจำเป็นที่เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต
โดยเฉพาะการสร้างสมดุลด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจและสังคม
วัฒนธรรม ซึ่งรวมเรียกว่า TERMS ความสมดุลทั้ง 5 ประการ จะเป็นเครื่องมือที่จะทำให้ชุมชน
ชนบทพึ่งตนเองและพัฒนาได้ กล่าวคือ

1. ด้านเทคโนโลยี (Technology) คือ การทำงานที่อยู่บนพื้นฐานของตนเอง รู้จักใช้
เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพชนบทและสามารถควบคุมเทคโนโลยีได้
2. ด้านเศรษฐกิจ (Economy) คือ การดำเนินชีวิต ประกอบกิจการที่เหมาะสม ยึดหลักพอ
อยู่พอกินรู้จักออมและลงทุนที่เหมาะสม รู้จักรวมกลุ่มการผลิตและการตลาดเพื่อสร้างรายได้ให้ชีวิต
มั่นคง
3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource) คือ การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า
ประหยัด รู้จักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ และแร่ธาตุ ให้เป็นระบบ
นิเวศน์ ที่สามารถฟื้นฟูและอุดมสมบูรณ์ต่อไปได้
4. ด้านจิตใจ (Mental) คือ การสร้างคนให้มีจิตใจที่เชื่อว่าสามารถพึ่งตนเองได้
ทำงานได้ดีมีประสิทธิภาพ มีจิตใจใฝ่พัฒนา ขยันเรียนรู้ ร่วมต่อสู้ฮ้อยบายมุข ปลูกจิตสำนึกด้าน
คุณธรรมและจริยธรรม
5. ด้านสังคมและวัฒนธรรม (Socio-Culture) คือ การสร้างกลุ่มคน และระเบียบวินัย
สร้างคนให้มีศักยภาพ มีภาวะผู้นำ มีความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูล รู้จักรักษาเสถียรภาพและ
ความมั่นคงทางสังคม

ความสัมพันธ์ของเศรษฐกิจและสังคม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540 : 10) ได้อธิบายถึงการพัฒนาระบบสังคมด้านต่าง ๆ ไว้ว่า
โครงสร้างของสังคมแต่ละสังคม ประกอบด้วยองค์การสังคมและสถาบันสังคม สถาบันแต่ละ
สถาบันมีองค์ประกอบคือ ตำแหน่งทางสังคม หน้าที่ แบบแผนพฤติกรรม และสัญลักษณ์
ในการพัฒนาสังคมจะต้องพัฒนาแต่ละสถาบัน ไปด้วยกันหรือ ใกล้เคียงกัน ถ้าพัฒนาสถาบันใด
ในสังคมย่อยกระทบสถาบันอื่นด้วย ถ้าไม่พัฒนาสถาบันอื่นด้วยก็อาจจะเป็นตัวถ่วงหรือก่อให้เกิด
ปัญหา

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์การสังคมกับสถาบันทางสังคมนั้น มีความสัมพันธ์กันจนแยก
ไม่ออกเนื่องจากทั้งสองส่วนต่างก็เ็นองค์ประกอบของโครงสร้างสังคม ในทางปฏิบัติ เช่นในงาน

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์การ สังคมกับสถาบันทางสังคมนั้น มีความสัมพันธ์กันจนแยกไม่ออกเนื่องจากทั้งสองส่วนต่างก็เป็นองค์ประกอบของโครงสร้างสังคม ในทางปฏิบัติ เช่นในงานพัฒนาสังคมมักจะมีองค์ประกอบของโครงสร้างสังคมเป็นหน่วยสังคม โดยไม่แยกเป็นสถาบันหรือองค์กร แต่ในแต่ละหน่วยสังคมก็จะมียุทธวิธีประกอบของสถาบันสังคมนั้นรวมอยู่ด้วยแต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วย

1. ตำแหน่งทางสังคม (Social position)
2. หน้าที่ (Function)
3. แบบแผนพฤติกรรม (Pattern of behavior)
4. องค์วัสดุ (Material component)

จากโครงสร้างสังคมที่กล่าวมาจะเห็นว่า การจะพัฒนาสังคมนั้นจะต้องพัฒนาโครงสร้างของสังคมหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคม นั่นคือพัฒนาที่สถาบันสังคม ซึ่งประกอบด้วย 10 สถาบัน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2540 : 12) ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันศาสนา สถาบันศิลปะและนันทนาการ สถาบันอนามัยและสาธารณสุข สถาบันการเมือง สถาบันภาษาและการสื่อสาร สถาบันคมนาคมขนส่ง และ สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในการพัฒนาดังกล่าวสถาบันนั้นจะต้องพัฒนาหน่วยย่อยทั้ง 4 หน่วยที่กล่าวมาแล้ว

สถาบันเศรษฐกิจเป็นด้านหนึ่งที่ต้องมีการพัฒนา เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคม โดยมีเป้าหมายหลักในการเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ของประชาชนให้สูงขึ้นอย่างทั่วถึง เพิ่มงานอาชีพและการจ้างงานให้ประชาชนได้มีงานทำมากขึ้น จนสามารถยกระดับการครองชีพของคนให้สูงขึ้น องค์ประกอบของการพัฒนาด้านเศรษฐกิจคือ

1. สถานภาพของผู้ที่อยู่ในวงการเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเกษตรกรจะต้องมีการพัฒนาให้สูงขึ้น ไม่ให้ถูกเหยียดหยาม สูดูกดูแคลนว่าต่ำต้อยกว่าอาชีพอื่น
2. หน้าที่ของผู้ที่อยู่ในวงการเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเกษตรกรจะต้องได้รับการพัฒนาให้เขาสามารถปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถเพิ่มผลผลิตและรายได้ให้มากขึ้น
3. แบบแผนแห่งพฤติกรรม ซึ่งหมายถึง

3.1 บรรทัดฐานทางสังคม เกี่ยวกับเศรษฐกิจ หมายถึงการยกระดับมาตรฐานในการประกอบอาชีพของพวกเขาให้สูงขึ้น อันจะเป็นผลให้เกิดผลผลิตและรายได้สูงขึ้น

3.2 ค่านิยมเกี่ยวกับเศรษฐกิจ ได้แก่ การปรับปรุงส่งเสริมสิ่งดีที่ประชาชน โดยเฉพาะเกษตรกร ให้มีค่านิยมในอาชีพของตน เพราะเห็นว่ามีเกียรติในสังคม นอกจากนั้นควรมีค่านิยมในการปรับปรุงการเกษตรของตนให้มีประสิทธิภาพ นิยมปรับปรุงเครื่องมือ เกษตรกรรม หรือนำเครื่องมือทันสมัยมาใช้เป็นต้น

3.3 ความเชื่อเดิม ๆ ชาวชนบทที่ว่าอาชีพของคนต่ำต้อย ไม่สามารถจะ
ทำให้อาชีพของตนสูงขึ้นได้ ทำให้ร่ำรวยไม่ได้เป็นต้น

3.4 วัฒนธรรม ซึ่งเป็นเครื่องสนับสนุนแบบแผนแห่งพฤติกรรมทั้งหลายที่
จะต้องมีการพัฒนา ภาพความอยู่ดีกินดีของชาวไร่ชาวนา ภาพเครื่องมือที่ทันสมัย ภาพการได้รับ
เกียรติยศชื่อเสียงของชาวเกษตรกรย่อมจะส่งผลดังกล่าว

3.5 การพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องรวมถึงการพัฒนาสิ่งต่อไปนี้อยู่ด้วย คือแหล่ง
สินเชื่อที่คิดดอกเบี้ยยุติธรรม สหกรณ์ เพื่อให้ขายสินค้าในราคายุติธรรม ตลาดสำหรับขายผลผลิต
การชลประทานเพื่อสนับสนุนการผลิต เส้นทางการคมนาคม จำนวนที่ดินที่เป็นของตนเอง
งานอุตสาหกรรมขนาดย่อมหรืออุตสาหกรรมในครัวเรือน การศึกษาเกี่ยวกับวิชาชีพรูปแบบต่าง ๆ
เช่นการฝึกอากรม เป็นต้น

เอนสมิงเกอร์ (Ensminger) ได้เสนอทฤษฎีการพัฒนาสังคม (Ensminger Social
Development Theory) (อ้างถึงใน อนันต์ ภิขิตาประเสริฐ, 2542 : 108) โดยได้กล่าวถึงการพัฒนา
สังคมไว้ว่า ถ้า จะพัฒนาสังคมอันดับแรกที่ต้องพัฒนาคือเศรษฐกิจของประชาชน และจะต้องมี
การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากเงินที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องมาจากภายใน
ชุมชนที่จะถูกพัฒนานั้นเอง เงินของรัฐเท่าใดก็ไม่อาจแทนเงินของประชาชนได้

แนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมไทย

เมื่อพิจารณาสภาพการรวมกลุ่มในประเทศไทย พบว่า กลุ่มผลประโยชน์เกิดขึ้นหลาย
ลักษณะ ทั้งประเภทที่เป็นกลุ่มชั่วคราว กลุ่มไม่เป็นสมาคม กลุ่มสมาคม และกลุ่มสถาบัน มีผู้ให้
ความหมายของกลุ่มไว้หลายท่านดังนี้

วิรัช เคียงหงษากุล (2526 : 9) กล่าวว่า กลุ่ม หมายถึงการรวมตัวของบุคคลซึ่งอยู่
ร่วมกัน โดยการพึ่งพอาศัยซึ่งกันและกัน และมีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง
ร่วมกัน

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2528 : 10) กล่าวว่า กลุ่มคือ บุคคลจำนวนหนึ่งที่มีส่วนในการ
ปฏิสัมพันธ์กันในการพบกันครั้งหนึ่งหรือหลายครั้ง ในการพบปะกับสมาชิกทุกคนได้รับพหุ
พอใจ ประทับใจหรือการรับรู้ของกันและกัน มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน (Sense of Belonging)
และมีการปฏิสัมพันธ์ (Social Interaction) อย่างชัดเจน เพียงพอที่เขาสามารถยอมรับตามในขณะ
นั้นหรือในเวลาต่อมาเกี่ยวกับแต่ละบุคคลที่มารวมกลุ่มได้ แม้แต่เพียงสามารถรับรู้ได้ว่ามีสมาชิก
หรือบุคคลอื่นอยู่ในกลุ่มนั้น ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่า กลุ่มควรมีลักษณะดังนี้

1. เป็นการรวมกันของกลุ่มบุคคลหรือของคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป

2. การมีปฏิสัมพันธ์มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
3. มีความรู้สึกเป็นกลุ่มหรือเป็นพวกเดียวกัน
4. สนใจในผลประโยชน์เดียวกัน

Lewin (1951 ; อ้างถึงใน ไวรัช เขียมบรรจง. 2523 : 21) ได้ให้นิยามของกลุ่มด้วยการเปรียบเทียบหรือเทียบเท่ากว้าง ๆ ของการอยู่ในสังคมทั่ว ๆ ไปว่า กลุ่มหมายถึงการที่แต่ละบุคคลมาอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และความสัมพันธ์นั้นจะก่อให้เกิดการตัดสินใจร่วมกัน และเกิดชนิดของกลุ่มขึ้น ได้แก่ กลุ่มครอบครัว กลุ่มผู้หิิง คณะกรรมการสหภาพแรงงาน เป็นต้น

สรุปได้ว่า กลุ่มคือการที่บุคคลสองคนหรือมากกว่ามาอยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ ซึ่งกันและกัน เช่น มีความผูกพันหรือรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีความสนใจในผลประโยชน์ร่วมกัน ตลอดจนทั้งการสร้างกฎระเบียบที่ต้องยึดปฏิบัติร่วมกัน และร่วมกันดำเนินกิจกรรมของกลุ่มไปสู่จุดประสงค์เดียวกัน เพื่อความสำเร็จภายในกลุ่มร่วมกัน ดังนั้นผลของการรวมกลุ่มจึงทำให้เกิดความสามัคคีรักใคร่ซึ่งกันและกัน

ฟริสการ์ด นนทะเปารยะ (2528 : 18-19) ได้กล่าวถึงลักษณะกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมไทยว่ามีลักษณะ 3 ประการคือ

1. กลุ่มส่วนใหญ่มักเกิดจากวัตถุประสงค์ในทางสังคมมากกว่าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือทางการเมือง เพราะนิสัยของคนไทยนิยมความสนุกสนานเฮฮาทำให้งิจกรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการมีเรื่องของงานบันเทิงสยดแทรกอยู่ด้วยเสมอ
2. การจัดตั้งกลุ่มของคนชนบทมีลักษณะเป็นการริเริ่มและดำเนินการโดยรัฐเกือบทั้งหมด ในสังคมไทยนั้นแม้จะมีกลุ่มเกิดขึ้นแต่ก็มักเป็นการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ขาดรูปแบบที่เป็นทางการ ฟิลลิปส์ (Phillips ; อ้างถึงใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2528 : 11) อธิบายว่า การที่คนไทยไม่นิยมรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการ เป็นเพราะคนไทยมีนิสัยชอบทำอะไรตามความสบายและไม่ชอบผูกมัดตัวเองไว้กับระเบียบ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ดังคำกล่าวที่ว่า "ทำอะไรได้ตามใจคือไทยแท้" ด้วยเหตุนี้สังคมไทยจึงขาดหน่วยย่อยในระดับท้องถิ่น ไม่มีการตั้งสมาคมถาวรของตนเองเพื่อช่วยเหลือกันในด้านสวัสดิการต่าง ๆ รวมทั้งระบอบอุปถัมภ์ที่ตกทอดจากอดีต ทำให้คนไทยนิยมพึ่งผู้นำหรือผู้มีอำนาจ และคอยให้รัฐช่วยเหลือ ดังนั้นกลุ่มส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นจึงเกิดโดยรัฐตั้งขึ้น หรือสนับสนุน

3. กลุ่มในสังคมไทยยังขาดลักษณะของการเป็นกลุ่มอิทธิพล กลุ่มผลประโยชน์ในยุโรป หรืออเมริกันนั้น จะต้องโน้มน้าวให้เห็นนโยบายสาธารณะบางท่านคล้อยตามหรืออำนวยความสะดวกให้แก่กลุ่มของตน แต่กลุ่มในประเทศไทยนั้นยังไม่มีอิทธิพลหรือพลังที่จะโน้มน้าวรัฐบาล

ให้ปฏิบัติตามได้ ทั้งนี้ เป็นเพราะรัฐมีเจตนาจะควบคุมการเกิดและการดำเนินการของกลุ่มผลประโยชน์อย่างใกล้ชิดเพื่อให้เกี่ยวข้องกับการเมืองน้อยที่สุด

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการประเมินผลโครงการ

1. การประเมินผล (Evaluation)

การประเมินผล เป็นส่วนหนึ่งหรือขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการดำเนินงานตามโครงการหรือแผนงานต่างๆ ซึ่งโดยปกติจะมีขั้นตอนในการดำเนินงานที่สำคัญ 3 ขั้นตอนได้แก่ การวางแผน (Planning) การนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation) และการประเมินผล โดยในการประเมินผลนี้เป็นกระบวนการอย่างหนึ่งทางสังคมที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของโครงการตั้งแต่มุ่งดำเนินการจนกระทั่งเสร็จสิ้นโครงการแล้ว และมีวัตถุประสงค์ที่จะตัดสินคุณค่า (Value) สิ่งที่จะประเมิน โดยต้องมีสิ่งที่ต้องการประเมินหรือวัตถุประสงค์ของการประเมิน (Object of Evaluation) อันได้แก่ ทรัพยากร กิจกรรม โครงการ แผนงาน แผน หน่วยงาน สถาบันหรือองค์การและสังคม ทั้งนี้เพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาคุณค่าและอำนาจขององค์กรสังคม โดยส่วนรวม

2. ความหมายและหลักการในการประเมินผลโครงการ

รอสซีและฟรีแมน (Rossi & Freeman ; อ้างถึงใน สุขุม มุลเรือง. 2530 : 68)

ให้ความหมายว่า การประเมินโครงการเป็นการวิจัยทางสังคมศาสตร์อย่างมีระบบแนวความคิดและรูปแบบ (Conceptualization and Design) การดำเนินงาน (Implementation) และประโยชน์ (Utility) ของโครงการ

ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์ (2526 : 1 ; อ้างถึงใน นิสิต สมบัติ. 2534 : 16) ให้ความหมายการประเมินโครงการว่า เป็นการวิจัยประยุกต์ซึ่งนำระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์มาประยุกต์ใช้เพื่อศึกษาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ และผลระหว่างสิ่งป้อนเข้า (Input) เช่น โครงการพัฒนา และสิ่งที่ส่งออก (Outputs) เช่น ผลกระทบเพื่อเปรียบเทียบระหว่างผลลัพธ์ที่พึงปรารถนากับวัตถุประสงค์

จากความหมายดังกล่าว การประเมินผลก็เป็นที่เห็นกันว่าแนวความคิดและรูปแบบของมาตรการที่ใช้ในการดำเนินของโครงการนั้นถูกต้องเหมาะสมบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และถึงกลุ่มเป้าหมายหรือไม่ อย่างไร ทั้งนี้เพื่อนำมาประกอบการตัดสินใจของผู้มีอำนาจในการตัดสินใจหรือผู้บริหารโครงการว่าโครงการมีประสิทธิภาพประสิทธิผลอย่างไร ควรมีการปรับปรุงแก้ไขแนวความคิดมาตรการหรือไม่ หรือควรยกเลิกโครงการในการแก้ไขปัญหาใหม่ประกอบการตัดสินใจที่จะดำเนินการต่อไป ขยายโครงการหรือยกเลิกโครงการ เนื่องจากประโยชน์ที่ได้รับไม่คุ้มค่ากับการลงทุนที่จะต้องเสียไป

160226²⁵๒๗
๒๒๑.๕๓๗

๖๕๕๑๙

๗๗
๕

อย่างไร หรือเป็นการค้นหาว่าผลของกิจกรรมที่วางไว้ในโครงการประสบความสำเร็จตรงกับวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายของโครงการหรือไม่

สุขุม มุลเรือง (2530 : 4) ให้ความหมายว่า การประเมินผลโครงการ คือ การหาข้อมูล และวิเคราะห์เพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการทุกขั้นตอน

อนันต์ เกตุวงศ์ (2534 :314 ; อ่างถึงใบ ชาตรี อัครสุขบุตร. 2535 : 49) ให้ความหมายว่า การประเมินผลโครงการ เป็นการตรวจสอบและวัดสิ่งที่แผนได้กำหนดไว้ในขั้นตอนการวางแผนและเมื่อนำแผนไปดำเนินการแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นและเกิดขึ้นนั้นเป็นไปตามที่กำหนดและคาดหมายไว้เพียงใด โดยนำเอาผลที่วัดได้มาพิจารณาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแผนที่กำหนดไว้ จึงจะทำให้รู้ได้ว่าสิ่งที่แผนต้องการกับผลที่เกิดขึ้นจริงนั้น ตรงกันหรือแตกต่างกันเพียงใด ด้วยเหตุผลอะไรบ้าง เป็นผลมาจากปัจจัยภายนอกหรือภายในของแผนอย่างไร เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อผู้วางแผนจะได้นำไปพิจารณาและใช้ประกอบการตัดสินใจต่อไป

สรุปได้ว่า การประเมินผลโครงการคือ กิจกรรมการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ความหมาย ซักเท็จจริง เพื่อทำการเปรียบเทียบผลที่ได้จากการปฏิบัติจริงกับผลที่คาดว่าจะได้รัตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายโดยใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ และอาศัยหลักเหตุผลหรือตรรกวิทยาในการพิจารณาตัดสินสิ่งนั้น ๆ ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จะเป็นเครื่องบ่งบอก การดำเนินการตามแผนหรือโครงการนั้น ๆ ว่ามีประสิทธิภาพและได้บรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ ทั้งนี้ผลลัพธ์การประเมินจะนำมาใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแนวทางการตัดสินใจของผู้บริหารแผนหรือโครงการต่อไป

หลักการที่สำคัญของการประเมินผลโครงการที่สำคัญคือ ควรจะมีการประเมินผลใน 3 ส่วน ประกอบด้วย

1. การประเมินผลก่อนดำเนินการโครงการ (Ex-ante Evaluation or Feasibility Study or Appraisal) เป็นการประเมินความเป็นไปได้ของโครงการ โดยศึกษาว่าแนวความคิดและรูปแบบของมาตรการที่จะใช้ในโครงการนั้น ได้กำหนดขอบเขตของปัญหาได้และประโยชน์ที่ได้จะได้รับคุ้มกับที่ลงทุนไปหรือไม่

2. การประเมินผลในระหว่างที่มีการดำเนินการโครงการ (On-going Evaluation or Monitoring) เพื่อศึกษาว่า การดำเนินการโครงการได้ใช้รูปแบบ มาตรการต่าง ๆ ที่ได้ออกแบบไว้ตลอดจนระยะเวลาบริหารถึงกลุ่มประชากรเป้าหมายตามที่โครงการกำหนดไว้หรือไม่ จุดอ่อนและอุปสรรคที่เกิดขึ้น และหาทางแก้ไขหรือตัดแปลงโครงการให้ทันสมัยกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

3. การประเมินผลหลังการดำเนินการโครงการแล้ว (Ex-post Evaluation) เพื่อศึกษาว่าโครงการบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ กลุ่มประชากรเป้าหมายได้รับผลกระทบ หรือเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่โครงการต้องการหรือไม่ หรือแตกต่างจากกรณีที่มีโครงการอื่น โดยเปรียบเทียบว่าโครงการไหนดีกว่ากัน และประโยชน์ที่ได้รับคุ้มค่างับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจริงหรือไม่

ตัวแบบการประเมินผลที่ใช้ในการวิจัย

1. รูปแบบการประเมินของ Stufflebeam (CIPP Model)

CIPP Model เป็นแนวคิดที่เสนอโดย สตัฟฟ์บริบ์ม (Stufflebeam) แห่งมหาวิทยาลัย Ohio State University สหรัฐอเมริกา เป็น Model ที่ได้รับความสนใจจากนักประเมินผลเป็นอย่างมากในปัจจุบัน คำว่า CIPP เป็นคำย่อของคำว่า Context Input Process และ Product รูปแบบการประเมินของ CIPP Model มีจุดมุ่งหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและสารสนเทศ เพื่อนำไปใช้ในการตัดสินใจหาทางเลือกที่เหมาะสม ในการประเมินนั้นมุ่งประเมินจากสิ่งที่จะประเมิน 4 ประการด้วยกันคือ

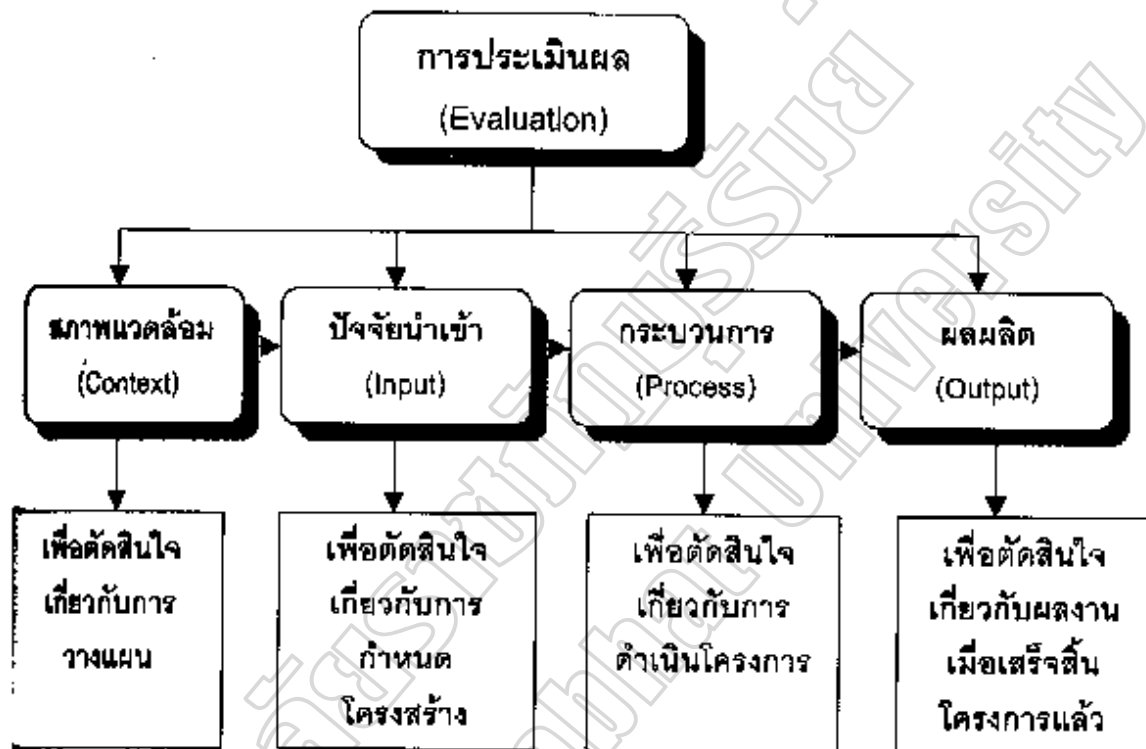
1. สภาพแวดล้อม (Context) เพื่อตัดสินใจเกี่ยวกับการวางแผน
2. ปัจจัยนำเข้า (Input) เพื่อตัดสินใจเกี่ยวกับการกำหนดโครงสร้างออกแบบ

โครงการ

3. กระบวนการ (Process) เพื่อตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินการตามโครงการ
4. ผลผลิต (Product) เพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับผลงานเมื่อเสร็จสิ้นโครงการ

ตัวแบบนี้มีข้อจำกัดตรงที่ขาดการประเมินผลกระทบ (Impact) ที่เกิดจากโครงการ แต่หากใช้ตัวแบบนี้ร่วมกับตัวแบบอื่นที่มีการประเมินผลกระทบจากโครงการเป็นกรอบแนวคิดในการประเมินผล ก็สามารถแก้ไขข้อบกพร่องนี้ได้ ดังภาพประกอบ 3 (สุวิมล ติรกาญจน์,

2543 : 26)

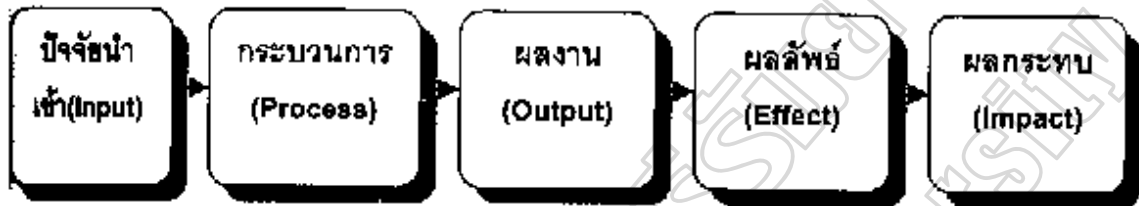
ภาพประกอบ 3 ตัวแบบการประเมินผลที่ใช้ในการวิจัย

2. การวิเคราะห์เชิงระบบ

พีรสิทธิ์ คำวนศิลป์ (2529 :14 ; ช้างถึงใน สุขุม มูลเรือง. 2530 :42) ได้เสนอแนวคิดว่า ในการติดตามประเมินผล โครงการ ควรที่จะนำเอาความคิดของการวิเคราะห์เชิงระบบ (System Analysis) ของ House มาใช้ เพราะจะทำให้สามารถมองรูปแบบและการบริหาร โครงการพัฒนาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ระบบในที่นี้หมายถึงองค์ประกอบส่วนย่อยต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกันอย่างค้ำเนื่อง ส่วนประกอบย่อยเหล่านี้ เมื่อรวมกันทำงานจะก่อให้เกิดผลงานต่างไปจากผลงานของส่วนประกอบย่อยตามลำพัง

รูปแบบเชิงระบบนั้น เมื่อแยกออกเป็นส่วนย่อย จะประกอบด้วยองค์ประกอบ 5 ส่วนคือ ปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการดำเนินงาน (Process) ผลงาน (Output) ผลลัพธ์ (Effect) และ

ผลกระทบ (Impact) เมื่อนำมาประกอบกันเป็นระบบจะมีรูปแบบและความสัมพันธ์กันดังภาพประกอบ 4 (สุวิมล ดิรกานันท์. 2543 : 27)

ภาพประกอบ 4 การวิเคราะห์เชิงระบบ

ปัจจัยนำเข้า ได้แก่ ทรัพยากรต่าง ๆ ที่ใช้ในโครงการพัฒนา โดยปกติจะมีการจัดทรัพยากรไว้ 3 ประเภท ได้แก่ คน เงิน และวัสดุอุปกรณ์ หรือครุภัณฑ์ต่าง ๆ โดยทั่วไปมักจะเรียกคำย่อว่า 3M ซึ่งหมายถึง Man Money หรือ Materials

กระบวนการ หมายถึง การจัดการต่าง ๆ ทั้งหมดที่จะนำไปสู่การผลิตที่ได้ผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ แต่ในภาพย่อยที่มองถึงการติดตามและประเมินผล ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการบริการจัดการนั้น เราจะดูว่า กลยุทธ์วิธีดำเนินการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ภายใต้โครงการพัฒนาว่า ได้มีการดำเนินการ ไปตามแผนและเวลาที่กำหนดไว้หรือไม่

ผลงาน ได้แก่ ปริมาณงานต่าง ๆ ที่เราทำได้ เช่น ถ้าเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการ ผลงานคือผู้มารับบริการ

ผลลัพธ์ หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากการที่มีผลงานเกิดขึ้น เช่น สมมติว่า เรากำลังพิจารณาถึงโครงการวางแผนครอบครัวแห่งชาติ เราก็จะเห็นว่า บริการจากโครงการ ได้แก่ การให้บริการวางแผนครอบครัว ถ้ามีผลงานมาก ๆ คือมีผู้มารับบริการมาก หรือมีการให้สุขศึกษาความรู้เกี่ยวกับข้อดี ข้อเสียของการวางแผนครอบครัวของแต่ละวิธีการใช้อย่างถูกต้องให้มาก ๆ ก็ย่อมจะทำให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ ผลลัพธ์ก็ย่อมทำให้อัตราการคุมกำเนิดหรือการวางแผนครอบครัวสูงขึ้น

ผลกระทบ โดยปกติหมายถึง เป้าหมายหรือหลักนโยบายที่ทางผู้บริหารได้กำหนดให้ เช่น เป้าหมายหลักสุดยอด (Goal) ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

การประเมินผลตามแนวการวิเคราะห์เชิงระบบครอบคลุมการประเมินผลทั้งก่อนดำเนินโครงการ ระหว่างดำเนินโครงการ และหลังดำเนินโครงการ เช่นเดียวกันกับตัวแบบ CIPP Model ก็มีข้อบกพร่องอยู่บ้าง คือขาดการประเมินสภาพแวดล้อม (Context) จึงทำให้ไม่ทราบข้อมูลก่อนมีโครงการ หากใช้รูปแบบการประเมินนี้ร่วมกับตัวแบบอื่นก็สามารถแก้ไขข้อบกพร่องได้ เช่น ประเมินร่วมกับ CIPP Model

ผลกระทบของโครงการชลประทานต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคม

1. การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน อีวอยและดิทซ์ (Evoy & Ditz, 1977 : 14-15; อ้างถึงใน สุรศักดิ์ วงศ์พุดติ, 2530 : 23) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนานั้นมีอยู่ 2 ระดับ กล่าวคือ โครงการพัฒนาอาจทำให้เกิดกิจกรรมหรือรูปแบบการใช้ที่ดินใหม่ขึ้นมาอย่างรวดเร็วแทนกิจกรรมที่มีอยู่เดิม หรือ โครงการพัฒนาอาจทำให้เกิดการขยายตัวของรูปแบบการใช้ที่ดินที่มีอยู่เดิมให้มากขึ้นไปอีก สำหรับโครงการชลประทานจะเกี่ยวข้องกับเปลี่ยนแปลงของที่ดิน ในรูปของการเก็บกักและการใช้น้ำทำให้ผลผลิตในเขตชลประทานเพิ่มขึ้น

2. การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเพาะปลูก และการใช้ปัจจัยการผลิต จิรชน ศรีสวัสดิ์ (2534 : 12) ได้อ้างถึงผลการศึกษาของ วิคแฮม (Wickham, 1974 : 23) เกี่ยวกับการชลประทานว่าการชลประทานไม่เพียงแต่จะเป็นตัวกำหนด ว่าที่ดินที่ใช้ในการผลิตทางการเกษตรจะถูกใช้ประโยชน์เพียงใด แต่จะมีอิทธิพลต่อการยอมรับวิธีการผลิตชนิดใหม่ และจากการศึกษาของ สมชาย กุศลวนสมบัติ (2526 : 63) ก็พบว่า พื้นที่ในเขตการชลประทานมีโอกาสจะใช้วิธีการเกษตรกรรมแผนใหม่ได้ ผลประโยชน์ที่เกษตรกรมีโอกาสจะได้รับ ได้แก่ การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของพืชหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูฝน โดยอาศัยพันธุ์พืชที่ให้ผลผลิตสูงและกรรมวิธีผลิตสมัยใหม่ และโอกาสในการใช้ที่ดินในการเพาะปลูกครั้งที่ 2 เนื่องจากการใช้น้ำสามารถใช้ได้ทั้งปี แล้วยังเปิดโอกาสให้มีอาชีพเสริมในการเพิ่มรายได้อีกด้วย เช่น การเลี้ยงปลา การปลูกพืชที่มีผลตอบแทนสูง เป็นต้น

3. ผลผลิตเพิ่มขึ้น การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร สามารถทำได้หลายวิธี และการชลประทานก็เป็นวิธีหนึ่งที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการเพิ่มผลผลิต นอกจากนี้แล้ว การชลประทานก็มีส่วนช่วยให้เกษตรกรมีความกล้าที่จะลงทุนเพิ่มผลผลิตโดยการใช้ปัจจัยการผลิตอย่างอื่นด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากเกษตรกรมีความมั่นใจในระบบชลประทาน

4. ช่วยลดปัญหาจากภัยธรรมชาติ โครงการชลประทานจะช่วยลดปัญหาจากภัยธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ ปัญหาน้ำท่วม โดยการสร้างคันดินป้องกันน้ำท่วมจากแม่น้ำและปัญหาฝนแล้ง ซึ่งจะทำให้พื้นที่เพาะปลูกขาดแคลนน้ำ ก็สามารถส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกได้อย่างทั่วถึง โดยการส่งน้ำผ่านคลองส่งน้ำระดับต่าง ๆ

5. การคมนาคมสะดวกยิ่งขึ้น ความสามารถในการเข้าถึงพื้นที่เขตชลประทานมีสูงมาก เนื่องจากมีระบบถนน หรือคันคลองเลียบริมไปตามคลองส่งน้ำทุกสาย ดังนั้นเกษตรกรก็สามารถใช้คันคลองในการสัญจรไปมา และขนส่งผลผลิตได้อย่างสะดวก

6. การดูดซับแรงงานและการเปลี่ยนแปลงการใช้แรงงาน สมชาย กรุสวนสมบัติ (2526 : 18) โดยตั้งข้อสังเกตว่า แนวแผนของความต้องการแรงงานแตกต่างกันอย่างมากระหว่างเขตที่มีการเกษตรก้าวหน้าและเขตล้าหลัง ในท้องที่ที่ล้าหลัง ปีหนึ่งจะทำการเพาะปลูกได้เพียงครั้งเดียวในระยะเวลาไม่เกิน 6 เดือน และช่วงที่มีความต้องการแรงงานมากที่สุดก็เป็นช่วงการเพาะปลูกและเกี่ยวเกี่ยว ส่วนเวลาส่วนอกจากนั้นอุปสงค์ในแรงงานจะลดน้อยลง ฉะนั้นในท้องที่ล้าหลังนั้นจะมีอยู่ 2 ช่วงสั้น ๆ ที่มีความต้องการแรงงานสูง แต่ช่วงเวลาที่ต้องการแรงงานน้อยจะยาวนาน ส่วนในท้องที่ก้าวหน้า ความต้องการแรงงานจะมีลักษณะเป็นไปตามฤดูกาล แต่ความต้องการแรงงานเรสูง ทั้งนี้เพราะในเขตชลประทานจะมีผลให้ภาคเกษตรดูดซับแรงงานได้เพิ่มมากขึ้น และมีความต้องการแรงงานเพิ่มขึ้นด้วยแม้จะมีการทำนาปีละ 2 ครั้ง

7. รายได้เพิ่มขึ้น จากการศึกษาวิเคราะห์ของสมชาย กรุสวนสมบัติ (2526 : 63) พบว่าพื้นที่เขตเกษตรก้าวหน้านั้น คริวเรือนส่วนใหญ่มีระดับรายได้สูงกว่าครัวเรือนในเขตเกษตรอื่น ๆ แต่ความยากจนของครัวเรือนเกษตรก้าวหน้าก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่เนื่องจากมีพื้นที่เพาะปลูกน้อยและการเป็นแรงงานไร้ที่ทำกินซึ่งมีรายได้จากการรับจ้างทำนา นอกจากนี้แบบแผนการบริโภคของเกษตรกรในเขตเกษตรก้าวหน้าก็เปลี่ยนไปด้วยกล่าวคือ ฐานะรายได้ที่สูงขึ้นมีส่วนสูงใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปัจจัยในการทำงานตลอดจนความต้องการซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีลักษณะเหมือนกับคนที่อยู่ในเมือง ด้วยเหตุนี้ เศรษฐกิจชนบทในเขตเกษตรก้าวหน้าจึงมีความสัมพันธ์และผูกพันกับเศรษฐกิจในเมืองมากขึ้น ปัญหาหลายด้านที่คนในเมืองเผชิญก็กลายเป็นปัญหาของเกษตรกรไปด้วย

วิบูลย์ บุญยชโรกุล (2526 : 258) ศึกษารูปแบบการใช้ที่ดิน พบว่า ลักษณะของการใช้ที่ดินก่อนที่จะมีโครงการนั้น เกษตรกรมักจะปลูกพืชปีละครั้ง โดยเริ่มต้นเมื่อมีฝนตกลงมาจนทำให้ดินชุ่มฉ่ำพอที่จะไถพรวนดินได้ ไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอน แต่เมื่อมีโครงการชลประทานขึ้นจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงให้มีกำหนดเวลาที่แน่นอน ตามความเหมาะสม เพราะแผนการปลูกพืชที่กำหนดขึ้นมานั้นจะทำให้แหล่งน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัดทำการเพาะปลูกได้พื้นที่มากขึ้น จะต้องมีตารางแผนชนิดของพืชที่ปลูก จำนวนพื้นที่ และแผนการปลูก (Cropping pattern) เพื่อให้เหมาะสมกับปริมาณน้ำ แต่มักปรากฏเสมอว่าเกษตรกรยังไม่ยอมเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชถึงแม้ว่าจะมีโครงการชลประทานแล้วก็ตาม ผลประ โยชน์ที่ได้รับจากโครงการจึงต่ำกว่าเป้าหมายที่คาดคะเนไว้ ในแง่ของพืชที่ปลูกนั้น แทนที่เกษตรกรจะปลูกพืชที่ให้ผลตอบแทนสูงและมีระยะ

ทฤษฎีการประเมินผลการพัฒนาชลประทาน

ระบบชลประทานมีบทบาทในการส่งน้ำเพื่อการเกษตรมาช้านานนอกเหนือจากบทบาทในการส่งน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคของครัวเรือน เพราะไม่เพียงแต่ความจำเป็นที่จะต้องมีน้ำเพื่อการอุปโภคของชีวิตเท่านั้น การจำเป็นจะต้องให้มีน้ำเพียงพอเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรเป็นความพยายามที่จะทำให้เกิดผลทดแทนทางเศรษฐกิจ อันจะนำไปสู่มาตรฐานการครองชีพที่ดีของเกษตรกรอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ความพยายามในการเพิ่มผล ตอบแทนทางเศรษฐกิจจากการพัฒนาชลประทานมักไม่ประสบความสำเร็จตามที่คาดการณ์ไว้ นักทฤษฎีทางสังคมศาสตร์กล่าวถึงทฤษฎีที่จะใช้อธิบายปรากฏการณ์การใช้ประโยชน์จากชลประทานไว้ 3 ทฤษฎี ดังนี้ (พรพิมล เมฆาถักยณ์, 2543 : 3-5)

1. **ทฤษฎีเชิงวิศวกรรมว่าด้วยการมีน้ำที่ไม่เพียงพอจากอุปสรรคทางกายภาพ** กล่าวถึงการใช้ประโยชน์จากชลประทานไม่เต็มที่เนื่องจากมีน้ำไม่เพียงพอ จากอุปสรรคทางกายภาพ โดยสรุปว่า อัตราความไม่เพียงพอของปริมาณน้ำขึ้นอยู่กับระยะทางจากต้นน้ำ

2. **ทฤษฎีเชิงสังคมว่าด้วยการมีน้ำที่ไม่เพียงพอจากการขาดประสิทธิภาพขององค์กรและการจัดการ** เป็นทฤษฎีทางสังคมที่เกิดความไม่สมบูรณ์ของทฤษฎีเชิงวิศวกรรม โดยเน้นว่า การมีน้ำไม่เพียงพอเกิดจากการขาดประสิทธิภาพขององค์กรการจัดการน้ำ และ การขาดประสิทธิภาพการปรับปรุงระบบการบำรุงรักษาของหน่วยงานรัฐ และสรุปว่าอัตราความพอเพียงของปริมาณน้ำขึ้นอยู่กับระดับความร่วมมือที่เข้มแข็งของกลุ่มผู้ใช้น้ำ

3. **ทฤษฎีเชิงเศรษฐกิจว่าด้วยการขาดมูลเหตุจูงใจในการผลิต** เป็นทฤษฎีที่อธิบายทฤษฎีเชิงสังคมว่าด้วยการใช้น้ำที่ไม่เพียงพออันเกิดจากปัญหาเกี่ยวกับการบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำซึ่งไม่ใช่สาเหตุเดียวในการอธิบายการใช้ประโยชน์จากชลประทานไม่เต็มที่ แต่เป็นเพราะการขาดมูลเหตุจูงใจในการผลิต กล่าวได้ว่า ปริมาณเนื้อที่ชลประทานจะมีการใช้ประโยชน์มากขึ้นเมื่อเกษตรกรในเขตชลประทานนั้นคาดว่าจะได้รับกำไรจากการผลิตมากขึ้น โดยเฉพาะการลงทุนปัจจัยการผลิตรวมทั้งแรงงานระหว่างกิจกรรมการเกษตรและกิจกรรมนอกการเกษตร

โครงการชลประทานสำนางรอง

เขื่อนสำนางรอง ตั้งอยู่ที่ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นเขื่อนดินที่ขนาดความจุ 121 ล้านลูกบาศก์เมตร สร้างขึ้นเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนในการใช้น้ำของประชาชนชาวโนนดินแดงและอำเภอใกล้เคียง เป็นการบริหารทรัพยากรน้ำในรูปของชลประทาน

อีกแบบหนึ่ง เพื่อสนองตอบความต้องการใช้น้ำของชุมชน มีวัตถุประสงค์ส่งน้ำเพื่อการเกษตรเพียงอย่างเดียว โดยเริ่มจากการเก็บน้ำไว้ในบริเวณอ่างเก็บน้ำ และทำการปล่อยเมื่อมีความต้องการใช้น้ำจากท้ายน้ำ โดยมีจุดผันน้ำเข้าสู่แปลงเพาะปลูกและระบายน้ำลงสู่ลำน้ำ น้ำที่ไหลเข้าสู่แปลงเพาะปลูกถ้าพืชรับไม่หมดน้ำจะซึมลงดิน ส่วนน้ำที่เหลือจะไหลลงสู่ลำน้ำเดิมซึ่งเรียกว่า Return flow และน้ำที่ไหลนี้จะไหลลงระบบน้ำธรรมชาติ นั่นคือ ไหลลงสู่ลำปลายมาศ ซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำมูล มีความเป็นมาของโครงการดังต่อไปนี้

บรรยายสรุปของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำน้ำบางรอง (2540 : 1) กล่าวถึงการก่อสร้างเขื่อนลำนางรองว่า บริเวณพื้นที่อำเภอโนนดินแดง อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ ในท้วงปี พ.ศ. 2520 กลุ่มผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (ผกค.) ได้แสดงอิทธิพลขัดขวางการพัฒนาทุกรูปแบบ เช่น ขัดขวางการสร้างถนนเส้นทางอำเภอละหานทราย - อำเภอตาพระยา ราษฎรในพื้นที่ รวมถึงเจ้าหน้าที่ได้รับความสูญเสียอย่างมาก กลุ่มผู้ก่อการร้ายได้ใช้อาวุธ ทุ่นระเบิด กับระเบิด ต่อสู้กับทางราชการ บ้านเรือนของราษฎรที่อยู่ติดชายแดนถูกเผา ราษฎรถูกกวาดต้อนไปไซปรมลัทธิคอมมิวนิสต์ที่โรงเรียนนอกประเทศ ความรุนแรงของสถานการณ์เป็นเหตุให้ราษฎรที่กระจายตัวกันอยู่ในพื้นที่บริเวณรอบ ๆ ได้อพยพเข้ามาอยู่ในบ้านโนนดินแดง ตำบลโนนดินแดง อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ ก่อให้เกิดปัญหาความทุกข์ยากแสนสาหัส ความได้ทรงทราบถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชบวรราช เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2521 ได้มีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้อธิบดีกรมชลประทานเข้าเฝ้าเพื่อรับพระราชดำริให้พิจารณาสร้างอ่างเก็บน้ำ และ ฝ่ายท่อน้ำบริเวณต้นน้ำลำหาง และ ได้ก่อสร้างเขื่อนลำนางรองในปี 2523 แล้วเสร็จในปี 2525 เขื่อนลำนางรองตั้งอยู่ที่บ้านโนนดินแดง ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ อยู่ห่างจากตัวเมืองบุรีรัมย์ระยะทางประมาณ 92 กิโลเมตร มีพื้นที่ชลประทาน 68,410 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 4 อำเภอ คือ อำเภอโนนดินแดง อำเภอละหานทราย อำเภอปะคำ และอำเภอลำน้ำบางรอง มีอาณาเขตทิศเหนือติดกับอำเภอลำน้ำบางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ทิศใต้ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศตะวันออกติดกับอำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ และ ทิศตะวันตกติดกับอำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว และได้มีการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำในบริเวณใกล้เคียงกันอีก 3 อ่าง ได้แก่ อ่างเก็บน้ำคลองมะนาวอ่างเก็บน้ำลำปะเทีย และอ่างเก็บน้ำลำจังหัน

ลักษณะภูมิประเทศ พื้นที่ทางทิศใต้ของโครงการชลประทาน เป็นเนินเขาและภูเขา โดยมีเทือกเขาที่สำคัญ คือ เทือกเขาบรรทัด สภาพพื้นที่ลาดชัน ค่อย ๆ ลาดลงสู่ทิศเหนือไปตามลำน้ำบางรอง พื้นที่ส่งน้ำจะกว้างในเขตอำเภอละหานทราย และจะค่อย ๆ แคบยาวไปตามลำน้ำในเขตอำเภอปะคำ และอำเภอลำน้ำบางรอง ลักษณะภูมิอากาศอุณหภูมิเฉลี่ย ระหว่าง 18 องศาเซลเซียส ถึง 36 องศาเซลเซียส มีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดผ่านแบ่งออกเป็น 3 ฤดู ฤดูหนาวอากาศจะ

หนาวจัด ฤดูร้อนอากาศค่อนข้างจะร้อนจัด และแห้งแล้ง ฤดูฝนส่วนมากฝนจะตกล่าช้าและไม่สม่ำเสมอ ลำน้ำและสภาพน้ำลำนางรอง อยู่ในลุ่มน้ำลำปลายมาศ ซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำมูล มีความยาวประมาณ 107 กิโลเมตร ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาบรรทัด ไหลออกจากจุดเริ่มต้นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือไปกับแนวเทือกเขาเป็นระยะทางประมาณ 32 กิโลเมตร แล้วไหลขึ้นไปทางทิศเหนือผ่านท้องที่อำเภอโนนดินแดง อำเภอละหานทราย อำเภอปะคำ และอำเภอนางรอง ต่อจากนั้นก็ไหลลงสู่ลำปลายมาศ ที่บ้านโคกสะอาด ตำบลขามเฒ่า อำเภอชำนิ จังหวัดบุรีรัมย์

สภาพน้ำโดยทั่วไปในเขตลำนางรองนั้น จะขาดแคลนน้ำในช่วงต้นฤดูเพาะปลูก แต่ในฤดูน้ำหลาก จะท่วมบริเวณพื้นที่เพาะปลูกทั้งสองฝั่งของลำน้ำ ทำให้พื้นที่เพาะปลูกเสียหาย เกษตรกรได้รับความเดือดร้อนทุกปี ฉะนั้นเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาระบบน้ำในลุ่มน้ำนี้จึงได้สร้างเขื่อนลำนางรองขึ้น ลักษณะของดินในเขตชลประทานลำนางรองเป็นดินร่วนปนทราย ในเขตดอนเหนือและดอนใต้บางแห่งมีลักษณะเป็นทรายจัด ซึ่งอยู่ในบริเวณตอนกลางของพื้นที่โครงการชลประทาน ลักษณะของฝน ส่วนใหญ่จะตกล่าช้า และไม่สม่ำเสมอ เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศมีเทือกเขาบรรทัดทอดยาวขวางทิศทางลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ จึงทำให้ฝนตกหนักในพื้นที่เขตจังหวัดปราจีนบุรี เป็นส่วนใหญ่ ในเขตโครงการชลประทานลำนางรอง มีการเพาะปลูกพืช 3 ครั้ง / ปี คือ

ครั้งที่ 1 ฤดูฝน ตั้งแต่กลางเดือน มิถุนายน-พฤศจิกายน ปลูกข้าวนาปี ผลผลิตเฉลี่ย 50 ตัน / ไร่

ครั้งที่ 2 ฤดูแล้งรุ่นที่ 1 กลางเดือน พฤศจิกายน – กลางเดือน มีนาคม ปลูกมะเขือเทศ ผลผลิตเฉลี่ย 6,700 กก./ ไร่

ครั้งที่ 3 ฤดูแล้งรุ่นที่ 2 เดือนเมษายน – พฤษภาคม ปลูกข้าวโพดหวาน ถั่วลิสง ผลผลิตได้รับประทานในครัวเรือน บางส่วนเข้าโรงงานของบริษัทเอกชน เป็นผลให้เกษตรกรใช้พื้นที่เป็นประโยชน์ได้ตลอดปี และทำให้เกษตรกรมีรายได้นั่นนอน ไม่อพยพทิ้งถิ่นฐาน ไปอยู่ที่อื่น

ภาพประกอบ 5 แสดงแผนที่โครงการพัฒนาแหล่งน้ำชลประทานลำนางรอง (ฝ่ายแผนงาน
สำนักงานโครงการพัฒนาแหล่งน้ำชลประทานลำนางรอง)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเศรษฐกิจและสังคมมีดังนี้

วีระ ภาคอุทัย (2529 : บทคัดย่อ ; อ้างถึงใน วุฒิชัย มิ่งมิตร. 2540) ได้ทำการวิจัย เรื่องการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคม บ้านหินลาด ตำบลค้อ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่า ประชากรร้อยละ 72 ของครัวเรือนเกษตรกรมีที่ดินเป็นของตนเอง ขนาดการถือครองที่ดินเฉลี่ย ครัวเรือนละ 34 ไร่ หากฝนดีเกษตรกรบ้านนี้จะมั่งคั่งตลอดปีทั้งหมด พืชที่นำรายได้มาสู่เกษตรกรได้แก่ ปลูกแก้ว ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า มันสำปะหลัง พืชสวนครัว นอกจากนี้ยังมีการขายสัตว์ เช่น ควาย หมู ครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้านนี้เป็นหนี้โดยเฉลี่ยประมาณครัวเรือนละ 2,500 บาท โดยร้อยละ 42 กู้จากญาติ นอกจากนั้นกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

สุมิศย์ จิราพิชญกุล (2529 : บทคัดย่อ ; อ้างถึงใน วุฒิชัย มิ่งมิตร. 2540 : 36) ได้ศึกษา ถึงปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อความต้องการย้ายถิ่นตามฤดูกาลของประชากรในเขต ดันเถิม อำเภอโนนไทย และอำเภอขามทะเลสอ จังหวัดนครราชสีมา พบว่า สาเหตุของการย้ายถิ่นมาจาก ความต้องการรายได้เพิ่มและมีเวลาว่างประกอบกับการทำการเกษตรไม่ได้ เพราะขาดแคลนน้ำ สำหรับปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อความต้องการย้ายถิ่นตามฤดูกาล ได้แก่การเคยมีอาชีพ รับจ้าง การคิดเปลี่ยนอาชีพ จำนวนปัญหาในการประกอบอาชีพ และพบว่าผู้ที่มีอายุน้อย (15-34 ปี) และเป็นโสด มีความต้องการย้ายถิ่นมากกว่าผู้ที่มีอายุมากและสถานภาพสมรส

ถักมณี วรชัย และรัศมีเดือน สรงประภา (2534 : บทคัดย่อ ; อ้างถึงใน วุฒิชัย มิ่งมิตร. 2540 : 36) ได้ทำการศึกษาเรื่องผลกระทบของการขายที่ดินต่อสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของ เกษตรกรในที่ราบลุ่มเชียงใหม่ จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรถึงร้อยละ 40 ของผู้ขายที่ดินมี รายได้ สำคัญจากการรับคอกเบี้ยเงินฝาก ค่าเช่านา การรับจ้างและค้าขาย ซึ่งแต่ละคนอาจมีแหล่งรายได้ หลายแหล่งก็ได้ ขึ้นอยู่กับฐานะและโอกาส นอกจากนี้เกษตรกรจะใช้แรงงานตนเองในไร่นาของ คนน้อยลง โดยจะมีการจ้างคนอื่นมาทำงานในไร่นาของตนเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเกษตรกรเห็นว่าการใช้ แรงงานของตนเองไปรับจ้างด้านอื่นและจ้างคนอื่นมาทำงานในไร่นาของตนเองจะทำให้มี รายได้มากขึ้น

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมไทย

ศิริ ผาสุข (2528 : บทคัดย่อ ; อ้างถึงใน เพ็ญพราว พิมสอน. 2541: 50) ทำการวิจัย เรื่อง กลุ่มเกษตรกรกับการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกร จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ด้านผลกระทบทางตรง กลุ่มเกษตรกรที่มีความเจริญก้าวหน้าที่มีธุรกิจขนาดใหญ่ สามารถประกอบกิจกรรมเพื่อบริการสมาชิกได้ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์การจัดตั้ง ในประเด็นที่ช่วยพื้นที่เกี่ยวกับการช่วย ยกระดับรายได้สูงขึ้นเพิ่มการออม และการลงทุน ขยายการผลิตและลดปัญหาการว่างงาน

เพิ่มความรู้ในการบริหารธุรกิจ ส่วนผลกระทบทางข้อม คือช่วยกระจายรายได้ให้เป็นธรรมยิ่งขึ้น ส่งเสริมการลงทุนอุตสาหกรรมในชนบท ส่งเสริมการพึ่งตนเองในหมู่เกษตรกร ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมการบริการข่าวสารแก่เกษตรกรมากขึ้น ซึ่งตรงกับ พิศศักดิ์ นนทะเปารยะ (2528 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตกับผลกระทบทางเศรษฐกิจ และการเมืองที่มีต่อสมาชิก : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลขัวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ในด้านเศรษฐกิจพบว่า การเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตมีส่วนสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางด้านฐานะเศรษฐกิจของบุคคล กล่าวคือ มีความแตกต่างกันในเรื่องความเปลี่ยนแปลงทางฐานะเศรษฐกิจระหว่างสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์กับผู้ไม่ใช่มารชิกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .05 โดยสมาชิกมีฐานะเศรษฐกิจดีขึ้นในอัตราสูงกว่าผู้ไม่ใช่มารชิก และ การมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นเป็นผลจากการได้รับบริการด้านสินเชื่อเป็นอันดับแรก

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่ม ได้มีผู้ศึกษาไว้ดังนี้ รัชณี คุโนปการ (2519 : 27 ; อ้างถึงใน เพ็ญพราว พิมสอน, 2541 : 49) ได้ศึกษาปัญหาบางประการที่เห็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรอาชีพทำนาในจังหวัดนครปฐม เมื่อ พ.ศ. 2519 พบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรทำนา นครปฐมคือ ปริมาณเงินกู้ไม่เพียงพอ เงินกู้ล่าช้า ไม่ทันกับฤดูกาลตลาด ถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าโรงสี ขาดแคลนเงินทุนในการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกร ขาดผู้นำที่ดี ส่วนราชการไม่ได้ให้ความช่วยเหลืออย่างจริงจัง กรรมการบางคนไม่ทำงานเพราะไม่มีค่าตอบแทน บัณฑิต อ่อนคำ (2531 : 28 ; อ้างถึงใน พิศศักดิ์ นนทะเปารยะ, 2528 : 50) ได้ศึกษาปัญหาในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรที่สุรินทร์ เมื่อปี พ.ศ. 2531 ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือ สมาชิกกลุ่มเกษตรกรทำนา จังหวัดสุรินทร์ ผลปรากฏว่า การให้เงินกู้กับเกษตรกรทำธุรกิจพบว่า เกษตรกรไม่สามารถดำเนินงานธุรกิจได้ คณะกรรมการกลางกลุ่มเกษตรกรได้เสนอให้เจ้าหน้าที่สนับสนุนควรจะให้มีการอบรมหรือศึกษาดูงาน นอกจากนี้ควรจะอบรมคณะกรรมการในการพัฒนาภูมิ วิริยะศ ทรวงวุฒิ (2530 : 34 ; อ้างถึงใน เพ็ญพราว พิมสอน, 2541 : 49) ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตว่า มีปัญหาในการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตที่สำคัญคือ 1) สมาชิกขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต 2) สมาชิกกลุ่มไม่ทราบรายละเอียดข้อบังคับของกลุ่ม และไม่มีระเบียบข้อบังคับของกลุ่มอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร 3) สมาชิกกลุ่มขาดการส่งสัจจะสะสม 4) ต้องการให้รัฐช่วยเหลือในเรื่องการให้การอบรมความรู้เรื่องกลุ่มออมทรัพย์และเงินทุนหมุนเวียน เขตต์ แสนศรี (2534 : 29 ; อ้างถึงใน เพ็ญพราว พิมสอน, 2541 : 49) ได้ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานกองทุนหมุนเวียนในหมู่บ้าน โดยศึกษากรณีบ้านโนนแดง ตำบลสัมผ้อ อําเภอเมืองมหา จังหวัดยโสธร พบว่า การดำเนินงาน

ของคณะกรรมการไม่ทำหน้าที่ของตนเองที่ได้รับมอบหมายเนื่องจากกรรมการเองมีภาระกิจที่จะต้องทำ การเสียสละเวลาเพื่องานส่วนรวมยังมีน้อย สมาชิกไม่เข้าใจบทบาทและหน้าที่ของตนเอง ไม่เห็นความสำคัญของกองทุนที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ ด้านงบประมาณ มีงบประมาณจำกัดในขณะที่ความต้องการของสมาชิกมีมาก ทำให้ผลการดำเนินงานล่าช้า

3. งานวิจัยเกี่ยวกับการชลประทานกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

นักวิชาการหลายท่านที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาการชลประทาน และสามารถนำมาอ้างอิงดังต่อไปนี้

ทัตนิ แก้วสว่าง (2519 : 77) ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความทันสมัยทางการเกษตร พบว่า ในท้องที่ที่มีการชลประทานดี มีการแนะนำวิทยาการเกษตรแผนใหม่แก่เกษตรกร เกษตรกรสามารถจะเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ได้ดีกว่า และมากกว่าท้องที่มีการชลประทานไม่ทั่วถึง จิรนนท์ ศรีสวัสดิ์ (2534 : 23) ได้เสนอปัญหาการใช้น้ำ การควบคุม และการจัดการน้ำ และผลที่มีต่อความยากจนในชนบทพบว่า การชลประทานนั้นจะมีผลอย่างมากในการเพิ่มผลผลิต และรายได้ของเกษตรกร แต่การชลประทานไม่ใช่ปัจจัยการผลิตที่ช่วยเพิ่มผลผลิตเพียงปัจจัยเดียว ผลผลิตจะเพิ่มขึ้นได้ยังต้องอาศัยปัจจัยอื่นๆ ได้แก่ ปริมาณน้ำฝน ความอุดมสมบูรณ์ของดิน โรคพืชและแมลง สิ่งเหล่านี้มีผลต่อการเพิ่มผลผลิตทั้งสิ้น และจากการเปรียบเทียบผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ในเขตและนอกเขตชลประทานตามภาคต่างๆ ของประเทศพบว่า ผลผลิตของพืชที่อยู่นอกเขตชลประทานต่ำกว่าผลผลิตในเขตชลประทานร้อยละ 88 , 65 , 47 และ 75 ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ตามลำดับ การชลประทานจึงมีผล โดยตรงต่อการเพิ่มผลผลิตในขณะเดียวกัน การศึกษาผลกระทบการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน สภาพเศรษฐกิจและสังคมของ โครงการชลประทานลำปาว (Land Use and Socio-Economic Changes under The Impact of Irrigation In The Lam Pao Project Area Thailand, 1978 : 106) ได้กล่าวถึงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน และสภาพเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการสร้างเขื่อนลำปาว ในระยะ 10 ปีซึ่งพบว่า ในด้านการผลิตก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปลูกพืช ในระยะที่เริ่มโครงการ (1970-1971) และหลังจากเริ่มโครงการแล้ว (1975-1976) พบว่า แม้เกษตรกรจะยังใช้พื้นที่ปลูกข้าวเหนียวเหมือนเดิม แต่ก็หันมาปลูกข้าวเจ้ามากขึ้น นอกจากนั้นพื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่าก็น้อยลง เกษตรกรมีความต้องการเพิ่มผลผลิต โดยการเพิ่มปัจจัยการผลิตให้มากขึ้น แต่ก็มีปัญหาเรื่องราคาปัจจัยการผลิตที่แพงขึ้นทุกปี มีการเลี้ยงโคพันธุ์ผสมไว้ขาย และมีการปลูกพืชฤดูแล้งมากขึ้น สภาพทางสังคมของเกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ทันสมัยขึ้น เนื่องจากรายได้เพิ่มขึ้นจากการไปทำงานนอกบ้าน และการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทำให้การติดต่อกับชุมชนเมืองง่ายขึ้น และกรมชลประทาน (2540 : 210) ได้ประเมินผลโครงการ ส่งน้ำและบำรุงรักษากระแเดียว จังหวัดสุพรรณบุรี โดย

เปรียบเทียบพื้นที่ในเขตชลประทาน และนอกเขตชลประทาน พบว่า อาชีพหลักของชุมชน ส่วนใหญ่ ร้อยละ 99 ประกอบอาชีพทาง การเกษตร แม้จะมีสมาชิกบางส่วนของครัวเรือนออกไปทำงานนอกภาคเกษตร ส่วนที่เหลือ ร้อยละ 1 ทำการค้าขาย สำหรับอาชีพเกษตรที่ทำการก็มีการเพาะปลูก นอกจากนี้ยังมีอาชีพรองคือการรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 43 ในด้านคุณภาพชีวิตนั้นสรุปได้ว่า สภาพบ้านเรือนที่อาศัยอยู่ในเขตชลประทาน ดีกว่านอกเขตชลประทาน โดยที่สวัสดิการทางด้านสุขภาพอนามัย และการศึกษาในเขตโครงการชลประทาน และนอกเขต โครงการชลประทาน ได้รับใกล้เคียงกัน และการอพยพโยกย้ายออกไปทำงานนอกไร่นาของตนเองในเขตชลประทานมีน้อยกว่า นอกเขตชลประทาน ซึ่งนับได้ว่าโครงการช่วยลดการอพยพโยกย้ายของเกษตรกรออกจากพื้นที่ สำหรับทรัพย์สินเกษตรกรในเขตโครงการชลประทานมีทรัพย์สินสุทธิมากกว่านอกเขตโครงการชลประทาน นอกจากนี้ยังพบว่ารายได้ภาคการเกษตรของประชากรในเขต โครงการชลประทานสูงกว่านอกเขต โครงการชลประทาน แต่รายได้สุทธินอกภาคการเกษตรเกษตรกรที่อยู่นอกเขต โครงการชลประทานจะมีรายได้สูงกว่า แต่รวมแล้วรายได้สุทธิของเกษตรกรในเขต โครงการชลประทานก็ยังสูงกว่า นอกเขตชลประทาน ในด้านสาธารณสุข ประชาชนในเขตพื้นที่ชลประทานของ โครงการพบว่า มีการเจ็บป่วยของโรคที่พบมากได้แก่ โรคเกี่ยวกับทางเดินหายใจ โรคอุจจาระร่วงและโรคอื่น ๆ ซึ่งพบว่าเป็นสถานการณ์ทั่วไปของจังหวัดสุพรรณบุรี จึงอาจกล่าวได้ว่าสุขภาพอนามัยของประชาชนในเขต โครงการชลประทาน และนอกเขตชลประทาน ไม่แตกต่างกัน ส่วนสาเหตุของการเกิดโรคนั้น เนื่องจากสุขนิสัยในการบริโภคของประชาชนเอง และสุขาภิบาลอนามัยสิ่งแวดล้อมยังไม่ดีพอ ในแง่ของการใช้น้ำและการจัดสรรน้ำให้สรุปเป็นผลกระทบทั้งทางด้านบวกและด้านลบของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษา ได้ดังนี้

1. ผลกระทบด้านบวก

- 1.1 เป็นการควบคุมปริมาณน้ำใช้ให้มีประสิทธิภาพได้ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง ซึ่งจะช่วยส่งเสริมกิจกรรมการเพาะปลูกพืชในพื้นที่ชลประทานให้สามารถทำได้ตลอดปี
- 1.2 มีน้ำใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคสำหรับชุมชนในพื้นที่ชลประทาน และชุมชนตามแนวลำน้ำนอกพื้นที่ชลประทานให้สามารถใช้เป็นแหล่งน้ำดิบเพื่อการประปาสำหรับชุมชนได้
- 1.3 มีน้ำใช้เพื่ออุตสาหกรรม
- 1.4 มีน้ำใช้เพื่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

2. ผลกระทบด้านลบ

- 2.1 ปัญหาการส่งน้ำและจัดสรรน้ำเพื่อการเกษตรกรรมในพื้นที่ชลประทาน
ยังไม่ครอบคลุมพื้นที่เกษตรกรรม
- 2.2 ปัญหามลภาวะที่เกิดจากกิจกรรม ได้แก่การปนเปื้อนสารเคมี

ยปรอบศัตรูพืช ลงสู่อ่างน้ำ และในพื้นที่ยุทธประทานด้วย ทำให้คุณภาพของน้ำไม่เหมาะสม

ทัศนีย์ ศิริวรรณ (2522 : 72) ได้ศึกษาเรื่อง ผลกระทบของการใช้น้ำชลประทาน ที่มีต่อการยอมรับวิทยาการเกษตรแผนใหม่ ของเกษตรกร ในเขต โครงการชลประทานพินัญ โลก พบว่า เกษตรกรในเขต โครงการชลประทานมีรายได้สุทธิจากการเกษตร สูงกว่าเกษตรกรนอกเขตชลประทาน รายได้สุทธิต่อปี จากการเกษตรในเขต โครงการมีจำนวนถึง 15,974.30 บาท แต่รายได้ของเกษตรกร นอกเขตการชลประทาน เท่ากับ 14,420.67 บาท ทั้งนี้ถึงแม้ว่า พื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรนอกเขตการชลประทาน จะมีมากกว่าก็ตาม ซึ่งเป็นเพราะ ในปี พ.ศ. 2520 ผลผลิตข้าวในนาของเกษตรกร นอกเขตการชลประทาน ได้รับความเสียหายจากน้ำท่วม และเกษตรกรจำต้องรีบขายข้าว ทำให้ได้ราคาต่ำ ส่วนเกษตรกรในเขต ชลประทาน ไม่ได้รับความเสียหาย ซึ่งมีผลทำให้เกษตรกรนอกเขตการชลประทาน ต้องกู้ยืมหนี้สินมากกว่าเกษตรกรในเขตโครงการชลประทาน นอกจากนี้เกษตรกรที่อยู่ในเขตชลประทาน ยังมีรายได้นอกการเกษตร เฉลี่ย 8,929.09 บาท ส่วนเกษตรกรนอกเขตชลประทานมีรายได้นอกการเกษตร เฉลี่ยเพียง 1,742.85 บาทซึ่งชี้ให้เห็นว่าระบบชลประทานนอกจากจะทำการจัดสรรน้ำ ให้เกษตรกรสามารถทำนาปรังหรือปลูกพืชหมุนเวียนได้แล้ว ยังเป็นการช่วยลดความเสียหาย จากน้ำท่วม ได้อีกด้วย เป็นผลให้เกษตรกรที่ได้รับน้ำชลประทานมีรายได้เพิ่มมากขึ้น และในด้านสังคมนั้นพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดีขึ้นกว่าเกษตรกรที่อยู่นอกเขตชลประทาน คือมีการยอมรับวิทยาการเกษตรแผนใหม่ การปลูกพืชหมุนเวียนการปลูกข้าวพันธุ์ใหม่ แต่จากการศึกษาของ สุทธิจิตต์ จินตยานนท์ (2525 : 83) ทำการศึกษาเรื่อง การศึกษาผลกระทบ โครงการชลประทานน้ำเขื่อน จังหวัดสกลนคร ได้พบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจว่า เกษตรกรมีรายได้ที่เป็นเงินสดจากการเกษตรเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในเขตจัดรูปที่ดิน เกษตรกรมีรายได้มากขึ้นกว่าเดิมกว่า 2 เท่าตัว อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงรายได้สุทธิเป็นเงินสดทางการเกษตร เกษตรกรในเขตที่มีการพัฒนาพื้นที่ชลประทานกลับมีรายได้จากการผลิตทางการเกษตรลดลงจากเดิมก่อนที่จะมีการดำเนินงาน โครงการ เกษตรกรบางรายในเขตคันคูน้า ต้องประสบภาวะการขาดทุนในการผลิตสูง ถึงแม้ว่าเกษตรกรจะสามารถปลูกพืชฤดูแล้งเพื่อเพิ่มรายได้ โดยหารส่งเสริมของทางราชการก็ตาม แต่แนวโน้มการปลูกพืชฤดูแล้ง ในเขตโครงการชลประทาน เริ่มจะลดลง เนื่องจากการสนับสนุนของทางราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านปัจจัยการผลิต ตลาด และราคาไม่ดีพอ และในด้านสังคมพบว่า เกษตรกรในกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ยังไม่ประสบ ผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะเกษตรกรที่เป็นสมาชิกส่วนใหญ่ไม่ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มมากนัก ไม่ว่าจะเห็นกลุ่มสหกรณ์การเกษตร กลุ่มผู้ใช้น้ำ ความคิดเห็นที่มีต่อกลุ่มกับการปฏิบัติของเกษตรกรมีลักษณะไม่สอดคล้องกัน เกษตรกรยังไม่กระตือรือร้นในการดำเนินงานของกลุ่มด้วยตนเอง ขาดการประชุม ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการใช้น้ำยังมีอยู่เสมอ และ

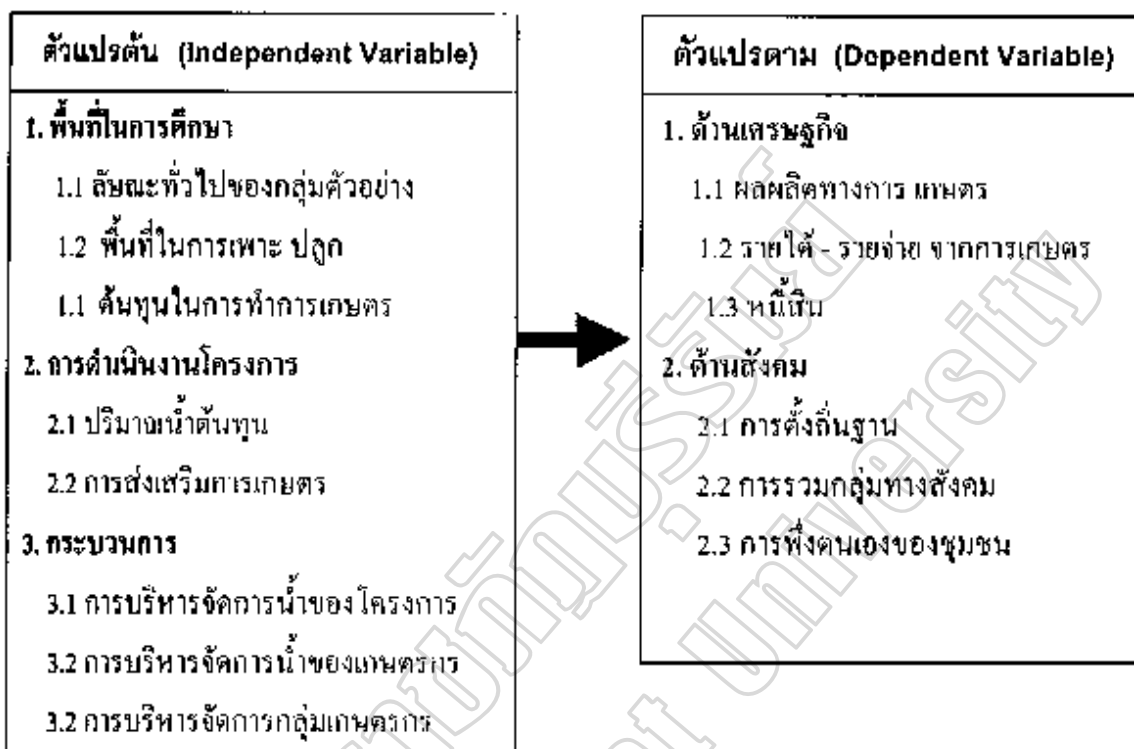
คลองชลประทานขาดการดูแลรักษา ส่วนทางด้านทัศนคตินั้น พบว่าเกษตรกรยินดีให้ความร่วมมือในการพัฒนาท้องถิ่น และมีความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา การยอมรับการส่งเสริมการเกษตรนั้น ในขณะที่ สินธุ์ สโรบล (2527 : 86) ทำการศึกษาเรื่องผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคมของการพัฒนาที่ดิน และแหล่งน้ำในบริเวณโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลช่างเคิ่ง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า โครงการได้บรรลุเป้าหมายทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเกษตร กล่าวคือ ทางเศรษฐกิจ มีผลทำให้ประชาชนในเขตโครงการชลประทาน มีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้น และในด้านสังคมนั้นพบว่า โครงการชลประทานช่วยให้สุขภาพอนามัยของประชาชนดีขึ้น โดยพิจารณาจากการไปรักษาจากแพทย์เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลพื้นฐานและเกษตรกรในโครงการ มีความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนาชุมชนของตนเป็นอย่างดี เกษตรกรส่วนใหญ่ยอมรับคำแนะนำทางการเกษตรจากโครงการ และทรงคุณ จันทพร (2528 : 91) ทำการศึกษาเรื่อง ผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม จากโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้า : กรณีศึกษาจังหวัดมหาสารคาม พบว่าโครงการมีผลทำให้เกิด ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในทางบวกเป็นอันมาก ไม่ว่าจะเป็นการใช้แรงงานเพื่อการเกษตร การใช้เครื่องทุ่นแรงเพื่อการเกษตร ราคาที่ดินสูงขึ้น ผลผลิตจากข้าวและพืชอื่น ๆ สูงขึ้น รายได้ ตลอดจนการยอมในครัวเรือน มีมากขึ้นกว่าก่อนจะมีโครงการ นอกจากนี้ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ยังเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของอาหารการกินในครัวเรือน จากสัตว์ ธรรมชาติ ที่อาศัยน้ำขยายพันธุ์ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา รวมทั้งอาหารสัตว์ เช่น หญ้า มีความอุดมสมบูรณ์ไม่ขาดแคลน แต่อย่างไรก็ตาม มีการเปลี่ยนแปลงเชิงลบต่อสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ มีโรคพืชและแมลงเข้ามาทำความเสียหายแก่ผลผลิตมากกว่าแต่ก่อนยังไม่มีโครงการ ส่วนการศึกษาของ ความสัมพันธ์ของเศรษฐกิจและสังคมของเอเชียแปซิฟิก (Economic and Social Commission For Asia and the Pacific 1980 : 112-115 ; อังถึงโน นิลิต สมบัติ. 2534 : 23) ได้เสนอรายงานการศึกษาที่โครงการชลประทาน มูดา (The Muda Irrigation Project) ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และเศรษฐกิจการเกษตรพบว่า เกษตรกรมีราย ได้จากการเกษตรเพิ่มขึ้นเนื่องจากการขายพื้นที่ในการเพาะปลูก ทำให้รายได้สิทธิทางการเกษตรจาก 892 คอลตาร์ ในปี พ.ศ. 2511 ซึ่งเป็นช่วงก่อนดำเนินโครงการได้เพิ่มเป็น 3,523 คอลตาร์ (70,460 บาท) ในปี พ.ศ. 2518 นอกจากนี้ยังมีการจ้างงานเพิ่มขึ้น ทำให้เกษตรกรมีรายได้นอกภาคเกษตรกรรมเพิ่มขึ้นด้วย ซึ่งตรงกับการศึกษาของ มีศักดิ์ แสงศิลา (2529 : 69) ซึ่งทำการศึกษาเรื่อง ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สังคม จากโครงการชลประทานห้วยหลวง จังหวัดอุดรธานี พบว่า โครงการชลประทานมีผลทำให้เกษตรกรในเขตโครงการมีรายได้ทางการเกษตรสูงขึ้น และส่งผลให้ฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น กล่าวคือ รายได้สุทธิของเกษตรกรในเขต ชลประทานโดยเฉลี่ย 5,630 บาท มากกว่าเกษตรกรนอกเขตชลประทานซึ่งมีรายได้สุทธิเฉลี่ย 4,770 บาท ในด้านภาวะการออมและหนี้สินนั้น เกษตรกรใน

เขตชลประทานมีเงินออมและหนี้สินมากกว่าเกษตรกรนอกเขตชลประทานนั้น ดารณี สุคันธรัต (2529 : 86) ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรในเขต โครงการชลประทานห้วยเสนาง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เปรียบเทียบระหว่างกลุ่มผู้ได้รับน้ำจากโครงการชลประทาน และไม่ได้รับน้ำ พบว่า เกษตรกรผู้ได้รับน้ำชลประทานมีสภาพเศรษฐกิจ ดีกว่ากลุ่มผู้ไม่ได้รับน้ำ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นพบว่า เกษตรกรกลุ่มผู้ได้รับน้ำชลประทานมีสภาพทางสังคมดีกว่าเกษตรกรกลุ่มผู้ไม่ได้รับน้ำชลประทาน กล่าวคือ เกษตรกรผู้ได้รับน้ำชลประทานในระยะ 5 ปีผ่านมา มีการย้ายถิ่นออกนอกชุมชน มีภาวะเจ็บป่วย และภาวะด้อยโภชนาการ น้อยกว่าเกษตรกรกลุ่มผู้ไม่ได้รับน้ำ และกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานทุกคนเป็นสมาชิกองค์กรทางการเกษตร มีการร่วมมือกันพัฒนาชุมชนมากขึ้น ส่วน สุวิทย์ ชัยสวัสดิ์ และคณะ (2535 : 94) ศึกษาเรื่องการพัฒนาการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวอีสานในชุมชนเมืองหลัก : กรณีบ้านกอก จังหวัดขอนแก่น พบว่า หัวหน้าครัวเรือนรุ่นพ่อ ร้อยละ 92.39 ทำอาชีพเกษตรกรรม มีเพียงร้อยละ 7.61 ที่ทำอาชีพนอกภาคเกษตร พบว่าทำอาชีพเกษตรกรรม มีเพียงร้อยละ 22.28 เท่านั้น ร้อยละ 6.52 ทำอาชีพเกษตรกรรมในและนอกไปพร้อม ๆ กัน ร้อยละ 57.07 ทำอาชีพนอกเกษตรที่เหลือ ร้อยละ 14.13 ทำอาชีพ อย่างอื่น นอกจากนี้ วุฒิชัย มิ่งมิตร (2540 : 82) ศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจและผลผลิตของเกษตรกรในเขต โครงการชลประทานและนอกเขต โครงการชลประทานในจังหวัดขอนแก่น พบว่า รายได้ในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรของเกษตรกรในเขต ชลประทานสูงกว่าเกษตรกรนอกเขตชลประทาน และมูลค่าทรัพย์สินของเกษตรกรในเขตชลประทานมากกว่าเกษตรกรนอกเขตชลประทานด้วย แต่จำนวนหนี้สินค้างชำระของเกษตรกรในเขตชลประทานสูงกว่าเกษตรกรนอกเขตชลประทาน ส่วน วิฑูร์ จรรย์พันธุ์ (2536 : 93) ได้ทำการศึกษาไว้ในรายงานประกอบการประชุมเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรมของภาคอีสาน ในช่วงปี (ค.ศ. 1950-1990) พบว่า ระบบชลประทานมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวบ้านเป็นอย่างมาก ดังนี้ 1) ทำให้ ชาวนาที่อยู่ในเขตชลประทานทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง 2) ทำให้เกษตรกรต้องเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งทางด้านการผลิตและการใช้น้ำ 3) ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม กล่าวคือพื้นที่ปลูกข้าวเพิ่มขึ้นมากเดิม 4) ทำให้มีการอพยพชาวบ้านที่ย้ายอยู่บริเวณที่จะมีการก่อสร้างโครงการชลประทาน และนิคมฉิมพิกย์, สัตตา, สีลानीย และเพชรรัตน จึงนิมิตรสถาพร (2537 : 87-89) ทำการวิจัยเรื่อง ผลของจากการพัฒนาเทคโนโลยีต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมชนบทในเขตจังหวัดขอนแก่น พบว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมยังคงเหมือนเดิม เช่นการเข้า กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา การปฏิบัติตนตาม กิจกรรมพุทธศาสนา การปฏิบัติตนทั่วไปเกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อเรื่องฮีดต๊ิบสองคลองฮีดต๊ิบ และความเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม ประชากรในหมู่บ้านเคย

ปฏิบัติคนในอดีตที่ผ่านมา ก็ถ่ายทอดแบบแผนการปฏิบัติต่าง ๆ มาซึ่งสมาชิกรุ่นต่อมาของชุมชน แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นการเปลี่ยนแปลงที่หน่วยงานของรัฐพยายามกระทำให้เกิดขึ้นในสังคม เช่นการพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการพัฒนาของประเทศ

ริเวลล์ (Revelle) จากมหาวิทยาลัยแคณิฟอร์เนียในเมืองซานดิเอโก ได้ทำการประเมินพื้นที่ชลประทานในปี ค.ศ. 1976 พบว่า มีพื้นที่ประมาณ 223 ล้านเฮกตาร์ หรือประมาณร้อยละ 14 ของพื้นที่เกษตรกรรมทั่วโลก และในต้นศตวรรษที่ 21 นี้ คอฟดา (Kovda) แห่งมหาวิทยาลัยบอสตัน เสนอว่าน่าจะมีพื้นที่ ชลประทานทั่วโลกประมาณ 350 ล้านเฮกตาร์ และต่างก็กังวลว่า เห็นร่วมกันกับนักเกษตรว่า ถ้าจะเพิ่มผลผลิตทางอาหาร จะต้องเพิ่มพื้นที่ชลประทานให้มากขึ้น ก่อน เช่น International Food Policy Research Institute (IFPRI) ได้เคยประเมินว่าผลผลิตอาหารที่เพิ่มขึ้นประมาณ 3 ใน 5 ส่วนในช่วงทศวรรษหลังปีค.ศ. 1979 ในประเทศกำลังพัฒนาเป็นผลมาจากการขยายพื้นที่ชลประทาน และจากการวิจัยใน 8 ประเทศ ในทวีปเอเชียของ IFPRI พบว่า ผลผลิตอาหารประมาณร้อยละ 75 ที่เพิ่มขึ้นนั้นเป็นผลมาจากการปรับปรุงระบบชลประทาน และด้วยการขยายพื้นที่ชลประทาน และยังมีนักวิจัยบางคน เช่น สโตคส์ อดีตนักวิจัยจาก Worldwatch Institute เสนอความเห็นไว้ว่า ถ้าจะตอบสนองความต้องการอาหารที่เพิ่มขึ้นอีกในอนาคตข้างหน้า เพียงเลี้ยงดูประชากรโลกที่สูงขึ้น จะต้องมีการเพิ่มพื้นที่ชลประทานขึ้นอีก (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2537 : 14-15)

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า โครงการชลประทานเป็นโครงการที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งน้ำ โดยการจัดสรรน้ำเพื่อการเกษตรเป็นหลักและปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตพื้นที่โครงการ ให้มีน้ำใช้ในการเกษตรได้ตลอดปี เพื่อให้เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำในการประกอบอาชีพให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งเป็นภาระระดับรายได้ และรูปแบบวิธีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ของประชากรทางหนึ่ง ระบบชลประทานช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตหรือนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้ทำให้เกิดการพัฒนาประสิทธิภาพในการผลิตให้สูงขึ้น นอกจากนี้การได้รับน้ำจากชลประทาน ทำให้มีความดีในการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรมากขึ้นกว่าเดิม ก่อให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ที่สูงกว่าเดิม ซึ่งหมายถึง เกษตรกรมีรายได้ และรายจ่ายทางการเกษตรสูงขึ้น ทำให้สภาพคล่องทางเศรษฐกิจมากขึ้น และมีทรัพย์สินในครอบครองเป็นจำนวนมากขึ้นด้วย เป็นผลให้เกิดการออมมากขึ้นกว่าเดิม ส่วนทางด้านสังคมนั้น เนื่องจากประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากโครงการร่วมกัน จะทำให้มีการรวมกลุ่มกัน และมีส่วนช่วยเหลือร่วมมือทำกิจกรรมทางสังคมมากขึ้น ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถสรุปเป็นกรอบความคิดในการวิจัยได้ดังภาพประกอบ 6

ภาพประกอบ 6 แสดงกรอบความคิดในการวิจัย